

אלה

תולדות

הרב החכם הפילוסוף

מנ"ה פאביוס מיעזעס נ"י.

ביחד

עם תולדות איזה חכמים מידידיו ומכיריו

עם תמונותיהם.

מאת

עזריאל גינצית.

קראקא

ברפוסו של יוכף פישער [גרףגאססע נר. 62].

לפ"ק.

תר"ן

שנת

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 904

אלה

תולדות

הרב החכם המשורר ופילוסוף

מו"ה פֶּאֲבִיּוֹם מִיעוֹזֵם נ"י

ביחד עם תולדות איזה חכמים ואנשי שם תחיים והמתים מאחזות מרעיו
ידידיו ומכיריו

עם תמונותיהם

מאת

עזריאל גינצ'יג

נרפס ב"אוצר הספרות" שנה שלישית ויצא לאור מחדש בחוברת מיוחדת

ע"י המו"ל

שאלתיואל אייזיק גראָפער מיאראָסלווא.

קראקא

ברפוסו של יוסף פֿישער (גראָגאססע נ.ו. 62).

שנת תר"ן לפ"ק.

W. FISCHER S.A.

Fabius Nieses.

מ ב ו א.

כל עם מעמי תבל וכל אומה ולשון למשפחותיהם ולגוייהם ויקירו ויכבדו בכל דור ודור את החכמים ואנשי השם, אשר הרבו להפיץ אור הכמה ודעת בקרבם ויטעו נטעי ההשכלה על תלמי לבבם; המה יודעים להוקיר את חן ערך מפעלם וגודל מעברם אשר פעלו על שדה הספרות והמדע, ויביעו להם רגשי תודתם מקרב ולב עמוק; ולמען לעשות להם שם עולם אשר לא יכרת להדורות הבאים, יעמלו ויתאמצו בכל עת לחקור ולהתבונן על כל פרטי תולדותיהם ופעולותיהם, למען יחוקו ספורי תולדותם וקורותם בספר לזכרון, ויעמדו למשל ולגם גם להבאים אחריהם. אמנם כן! מאד נחוצה היא חכמת התולדה, הנותנת הברה ברורה לכל שוחר תושיה ודעת, להכיר את הליכות חכמיו ומחוקקיו מקדם; וכבר הורו לנו החכמים — אשר ישבו על מדוכה זו ואשר נתנו את לבם להעריך את ערך הפעולה והשפעת המדעים על השכלת האדם והתפתחותו בתבל ארצה — כי כמעט אין חכמה בעולם אשר תחכים את האדם יותר מהכמת התולדה, יען כי ממנה תוצאות יקרות ומועילות תצמחנה לכל בן תמותה, כי כאשר הקורות ודברי ימי עולם משנות קדומים, יתנו כח ויכולת גם לאנוש קצר-הלאי המתבונן בהם, להיות בצופה נאמן להבט גם אותות הזמן הבא ולהכיר לדעת מהם גם הקורות אשר יקרו ויאתיו באהרית הימים, כן גם רבה וגדלה התועלת, אם נתאמץ לחקות על שרשי האנשים המצוינים, אשר במדעם ובחכמתם הרבה, המה נשאים על כל אנשי דורם, להתבונן ולחקור היטב אחרי כל המוצאות והקורות אותם, למען יעמדו למשל גם להדורות הבאים אחריהם, שמהם יראו וכן יעשו גם המה, והנה אם כבר ההליטו אומר חכמי העמים לתת יתרון להכמת התולדה על יתר החכמות המהכיסות את האדם, באשר היא תועיל הרבה לתחית האומה ותקומתה והיא אך היא עמוד התוך אשר כל בית לאומיתם נשען עליו לבלי ירופף וירד לתהום-הנשיה, על אחת כמה וכמה אנהנו בני ישראל, אשר מבלי עזרת התורה והחכמה כבר נשכה זכרוננו מקרב הארץ, כי לולא חן שהיו לנו כבר בלעונו פגעי הזמן מבלי השאיר שם ושאר

לישראל, זכרון ופליטה לבית יעקב, כעמים רבים אשר אבד זכרם המה ונמחה שמש מתחת השמים, ורק החכמים וגדולי ישראל אשר בכל דור ודור הם המה הגבורים אשר יצאו לפנינו במלחכת החיים, המה יאירו לנו מנורת דאמונה אשר באורה נראה אור ואשר בצהה אשר מעל כה כל אנוש עמדנו נגד כל צר ומתקומם — על אהת ככה וכמה הייבים אנהנו להבב, להגדיל ולהאדיר את חכמת התולדה, לכבד ולהוקיר את טורי דרכנו אשר על פיהם אנו היים, להרימם על נס ולהציב למו יד ושם בספר תולדות ישראל, להראות לעיני כל באי עולם קורות ופעולות חכמינו ונבוינו, גבורי הרוח, אשר האירו לכל יושבו תבל בהשכלתם ותבונתם.

אחרי הרברים והאמת האלה, הנה בצדק יתפלא וישתאה כל איש משביל על דבר אמת, על אשר לא קמו בין בני עמנו הנאור במאות שנה האחרונות קוראי הדורות, לרשום את כל הקורות והמוצאות את חכמינו ונאוינו מקדם, העומדים לנס עמם, ולשום אותם בספר לזכרון, כמעשי העמים הרבים אשר סביבותינו, עד אשר קם דור חדש בהמשים שנה האחרונות אשר שם לו לקו למנות את החסרון הגדול והמורגש הזה, להחזיר את עטרת התולדה ליושנה ולהנהיל לדורות עולמים ספר תולדות חכמי דור ודור של עם ישראל, פתוב כמכתב אלהים הרות על הלוהות לקורות העתיים. אמנם כן! הדורות הקודמים לא שמו את לבם לתאר בהרט אנוש את כפעלות חכמייהם ותולדותיהם, ואך בימים האחרונים האלה החלו שוחרי חכמה ודעת לאסוף ולקבץ את נדחי חכמינו בדור ההוה, להרים על נס את תורתם וחכמתם, קורותם ופעולותם ולכבדם בשערים.

בין אלה החכמים אשר בדרנו זה והראויים לברכה ולתהלה, יתהשב כראש זראשון הרב החכם המופלא, החוקר ופילוסוף האמתי מוהר"ר פֵּאָ ביוס מיעזעס נ"י. החכם הנכבד הזה עשה לו שם עולם אשר לא יכרת בין הגדולים ואנשי השם אשר בארץ המה, כי הוא האיר לנו נתיבה חדשה בהקירת הדעת ובבקרת השכל, וברוב חכמתו הופיע אור חדש על בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם; לכן הובה גדולה רובצת איפוא עלינו, לפארי ולרומם את האיש המצוין ומורם מעם הזה, להרות בעט ברזל ועופרת את תולדות ימי חייו, את קורותיו ופעולותיו אשר פעל לטובת הספרות העלובה, למען תהיינה לנס ומופת גם לעתיד, לפני דורות יולדו, וממנו יראו אחרים ויעשו כמותו.

והנה אנכי בבואי היום לספר תולדות האדם הגדול הזה, מצאתי לנכון להודיע בראשונה, כי כל פרטי התולדה הזאת, האחוזה וסבוכה בתולדות ידיו החכמים המצוינים, הלא המה: ר' שלמה ניססען בברעסקווא, ר' פנחס בענדיל ובנו ר' מיכאל היילפרין (אשר גוע זה לא כביר באמעריקא), ר' ישראל אהרן באָרנשטיין באייזענשטארט, הדאקטאר קירשבוים והדירעקטאר לעוויצקי בקראקיא, ד"ר לאנרויא ברעזדען, ד"ר גאלדשמירט בלייפיציג, ובאהרונה חותנו דודו הדגול מרבבה ר' יצחק מיעזעס ז"ל בטהארן ור' פנחס שבוואל האָראָוויסין בחייען, וזכרונם לחיי עד, אשר אדבר אידותם בהמשך מאמרי זה, כל אלה

כתבתי ושאתי ממקורים נאמנים, כן מהפוש במכתבי עתים אשכנזים ועברים שונים, כמו „אסף המזכיר“ ו„ספר הזכרון“ ועוד ועוד, וכן גם מאיזה הערות וזכרונות הנכתבות בשפת אשכנז מאת המהבר בעצמו, ואשר שלהן לי לבקשתי הכפולה. והנני אמלא בזה רצון כל שוהרי ודורשי הכמה ודעת בכלל, ורצון ידידי המהבר היקרים בפרט, אשר לא אהת ושתים חוקו עליו דבריהם, כי יואיל לכתוב את תולדותיו וקורותיו מיום הולדו, משך ימי הנוכו והתפתחותו, בספר, להיות בהנה לעינים לאהרים; והיה קורא נכבד, כי תהלל ותברך את הרב החכם נושא התולדה הזאת, אם כתקתי תהיינה לך קורותיו ותולדותיו לאיזה תועלת, אקוה כי תאיר פנים גם אלי הכותב ותאצל ברכה גם לי, והיה זה שכרי.—

החכם הגדול יקר הערך מוהר"ר פֶּאָביוס מיעזעס נ"י נולד בעיר ברארי ביום השליש ואחר לירה אָקמאָבער שנת 1824 למספר הנוצרים. אביו הנכבד ר' שלמה יהושע הכהן, המכונה בפי כל שלמה החכם, היה אחר מאנשי מעלה, רמי היהוש, אשר אין הזיווג נפרץ בימינו אלה. הוא ראה אור היום בשנת 1797 בעיר טיסמעניטץ ויצא מהלצי אבות יקרים ממשפחות מיוחסות בישראל, אנשי שם ובעלי תורה אשר ענרו פאר וכבוד לעמם וכוכבים זהרו על שמי החכמת ישראל בהשכלתם ותבונתם. בימי עלומיו למד ר' שלמה הנ"ל בשקידה עצומה ובעיון נמרץ גמרא, פוסקים, תוספות ושו"ת, וגם מהכמות אחרות וידיעות חול לא הניה ידיו, וטלבר זה היה בקי גם בהכמת אלהים (טהעאָלאָגיע) והשכיל לכתוב צחות בשפת קדשנו ושפת אשכנז עד להפליא, וגם ידע שפת צרפת על בוריה. גם בהיותו סוחר נאמן לעסקיו וידיו היו אסורות כל היום באזיקי המסחר, לא נה ולא שקט מלשקוד על דלתו התורה וההכמה בשעות הפנויות ובעתות המרגוע, וכמו בימי נעוריו כן גם אז למד והגה בספרות ישראל ובמדעים שונים, ועד עזבו את התבל בעיר לייפציג, ביום ד' טבת שנת תרמ"א (1880) לשנת השמונים ושלושה לימי היוו על הארמה הזאת, היה המשכיל המצוין הזה „תלמיד תמידי“ (עוויגער שטודענט).—

אמו שרה געלע, ממשפחת רעדלער, נתחנכה על ברכי הורים עשירים, והיתה אשה נכבדה, צנועה וישרה ומהוללה במדותיה, והיא אהבה את אישה ובניה אהבה עזה ונאמנה ונפשה היתה קשורה בנפשו ובנפש צאצאיה. בשנת תר"ם ערב ר"ה ניסן (1879) שבה רוחה לאלהים לחוות בנעם ד', לשנת השבעים והמש לימי הייה בעיר לייפציג.

ארבעה אחים יקרי הערך ואחות אהת יחידה היו להחכם פֶּאָביוס מיעזעס. אחותו הבכירה רבקה נולדה בשנת 1820 ונתקשרה בקשר הנשואין עם ר' הירש אשכנזי מנכדי הגאון בעל הכס צבי ז"ל בעיר דובנא. אחיו הגדול מטנו בשנים, המשכיל ר' יוסף וואלף נ"י נולד בשנת 1823, ושני אחיו הצעירים: ר' פנחס יואל נ"י, נולד שנת 1834, ור' מרדכי אביגדור נ"י, נולד

1836, שניהם יגורו עמו יהרו בעיר לייפציג, ולכלם הוכיח אלהים נשים כבודות, ממשפחות יקרות ונכבדות, וכעת הטה סוחרים וכנעני ארץ, בקיאים במיב המסחר והקנין, והמה מכובדים והשובים מאד בעיני כל יודעיהם ומכיריהם.

אחיו הרביעי והצעיר שבכלם ר' שמואל, נולד בשנת 1841 והתהלך עם ההיים עד שנת 1884. הוא שקר על דלתות בתי החכמה הגבוהים בברעסלויא ובערלין, ושמע תורת המורים בחכמת הרפואה, ויעמול להשתלם בה, ואמנם לא יגע לריק כי הוא עשה חיל בהחכמה הזאת ויקבל תעודת רופא מומחה (אָרצט), והרחיב את כל ידיעותיו ואת חוג פעולתו הרוממה, והיה אהוב ורצוי לכל יודעיו ומכיריו. בדרך נסיעתו לקאירא (אָפּריקא) בשנת 1874, בא כברית הנושאין עם עלמה אחת ממשפחת העררערא, נכרת הרב מקאירא, ובשנת 1882 הוכה במכאוב גדול ונפל למשכב, ולכן נאלץ לשוב למדינת אשכנז, אשר בה גדל מנעוריו, לדרוש שמה ברופאים; אולם שם לא ארכו ימי חייו, וביום השנים עשר לירח יאנואר בשנת 1884 קפד פתיל היתר בעורו באבו, ומת בעיר לייפציג, מקום שם בא בשלום על משכבו בקברות אבותיו, ר' יהונן עפרו. ימים רבים וגם עד היום הזה לא יסף החכם פֶּאביוס מלקונן על מות אחיו זה, כי אותו אהב והוקיר מכל אחיו, באשר הוא היה איש הרוח, נדיב וטוב לב מאד, וכשרונותיו היו עצומים וידיעתו רבה מאד.

בשחרות ילדותו גדל ה"ר פֶּאביוס על ברכי התורה והתלמוד; בראשונה שמע לקה המורים בהדרים ולמד קרוא עברית והומש כנהוג, ואחר זה למד גמרא, פוסקים ופולפול בעיון גדול, ומצא הן בעיני כל רואהו כי היה נער יפהרואי ובריא-אולם, נעור (רענע) ומקפם, טוב שכל ועושה פרייתנובה בלמודיו. את ה"שעור עיון" למד כמשעשע, והתלמד לא נאלץ לשנותו לו פעמים, כי הננהו ד' בכה זכרון הזק והפיסה רבה, והיה מהיר וקל לשמוע ולהבין וקשה לאברו, עד כי התנוסס כאבן ספיר בין כל צעירי ישראֵל אשר כגילו וינהל לו את שם התפארה "עלוי". בשנת הארבע עשרה לימי חייו כבר התעוררה בו התשוקה להיות כותב ומחבר ספר, והחל לכתוב את הרושי תורתו, המה הפלפולים ("פשעטליך" בעברית) על גמרא, פוסקים ותוספות אשר הבר בעצמו, אבל לא להפיצם בישראל, כי רק להדור בעלמא, כתבם על לוח. גם היה נוצר תום דרך באמת, רצוני לומר, יראת ד' פעמתתו והתעורר לשעבר את לבו לאביו שבשמים, לשמור ולקיים את כל מצותיו והקיתיו ולהשכיל בתורתו. בירחי החורף היה ער תמיד כל הלילה אשר לפני יום הששי בבית המדרש של אביו זקנו ה"ר זלמן רעדלער ז"ל ושם הזר על למודו אשר למד אצל מוריו ומלמדיו בכל ימות השבוע, כמו: הלכות בליחה ובשר בהלב ועוד, ולא נלאה לשנות את למודו הרבה יתר מדי, עד אשר ידע להגיד בעל פה את כל דיניהן והלכותיהן מלה במלה. אביו הנכבד ז"ל היה רגיל תמיד לנסות אותו ואת אחיו הגדול ממנו בשנים, המשכיל ר' יוסף וואלף נ"ה בלמודים, ובפרט מדי שבת בשבתו בערב. גם הורה אותם דרכי המליצה והשיר בשפה העבריה ויקרא אתם בספרי חכמה והשכלה, וביחוד בספרים: "שירי תפארת",

„דברי שירי“ „לישרים תהלה“ ודומיהם, והעיר את אזנם לרוב על יפעת שירים אחרים היקרים מאד כתכונתם וברוח הליריקא הנעלה אשר בהם.

בשנת החמש עשרה נקרה לפני אביו מורה ש״ס ופוסקים, בקי וחרף גדול בלמוד התלמוד, אותו קבל אביו להורות אותו ואת אחיו ובן דודו (אחי אביו ר' שלום, איש חכם ומשכיל על דרכיו ז״ל) יוסף (הנעשה אח״כ לרופא מומחה ואהוב מאד לקהלת בראדי, ונפטר שם בשנת 1872, ועיין הספרו עליו בחמגיד מזמן ההוא), ואצלו ראה פֿאַביוס ברכה בלמודי גפ״ת, כי הוא חדר את שכלו הרבה יתר במקצוע הזה, עד אשר הצטיין מאד בחריצותו ותכונתו. אחרי זמן קצר לקח לו אביו גם מורה שפת אשכנזי ללמדו ישעות אחדות בשבוע לקרוא ולכתוב בשפה ההיא, אבל בלמודו זה לא מצא פֿאַביוס נחת וקורת רוח, כי ידיעת המורה המעטה בשפה האשכנזית וגם סגנון למודו לא יכלו למשוך אחריהם את שכלו החרוץ, אשר נסה תמיד לפלפל בכל דרכי החדור ולעיין לרדת לעומק כל דבר ולבוא עד תכונתו. במשך השנה הזאת עשה פֿאַביוס חוזה עם איש משכיל גדול אהר, רב תכונות, ה״ה החכם ר' דוד לקאָטשער ז״ל, אשר היה חקרן גדול ושוקד עצום על תורת הפילוסופיא והגה תמיד בספרים מהחכמה הזאת, ולכן היה נרדף עד חרטה מערת החסידים אשר בדעת ימאסו. המורה ר' דוד לקאָטשער הגיל יעד לפֿאַביוס, על בקשתו, ישעות אחדות באשמורת הבקר ללמוד עמו, כפי חפצו, במורה הנבוכים עם הפירוש „גבעת המורה“, וככל יום כשעה החמישית בבקר כבר עמד פֿאַביוס הכן על רגליו, להקשיב הלכה חיקר הזה בסודות המרכבה וחכמת האמת, מורו הראשון בחכמת הפילוסופיא הזה שאב גם הוא בסתר את החכמה הנשגבה הזאת ממקור נאמן, כאת אחד מגדולי החוקרים, ה״ה הפילוסוף הנודע, החכם ר' נחמן קראַטמאַל ז״ל, ומפחדו לבוא אליו בגלוי וביטא, אבל ישטמוהו ויריבוהו המתקדשים והאדוקים לאמר, כי אח הוא לחוטא ומשחית ואת אפיקורוס יתרועע, נאלץ להתגנב אליו ככא במחתרת, בחצות הלילה, או בבקר טרם זרחה עליו השמש, כי צמאה נפשו להשתעשע וללמוד ממקור נאמן את הדברים העומדים ברומו של עולם החקירה וחכמת האמת; ומאד התענג גם פֿאַביוס להקשיב ולשמע מפי מורו ר' דוד לקאָטשער ז״ל את שיחותיו ופּלפּוליו בעניני הפילוסופיא אשר היו לו עם מורו הגדול ר' נחמן קראַטמאַל ז״ל, ואזניו הקשיבו את כל דברי מורו אשר ירדו גם לחרדי לבנו ונשארו בזכרונו תמיד. המורה הזה הצעידהו הצעד הראשון על סף בית אוצר חמדע האלה, ומני אז קבע לעצמו עתים ללמוד בעיון בספרי פילוסופיא, ולא נח ולא שקט מלשקוד על דלתי החכמה הזאת בכל יכלתו, להרחיב את חוג ידיעותיו ולהתפתח בכחותיו הרוחניים. — בימים ההם רכש לו גם ידיעה מעטה בשפת אשכנזי וכתב שירים הרבה בשפת עבר, מהם אַרְיִגִּנאַלִים ומהם אשר העתיק מהאשכנזית.

בשנת השש עשרה גמר אביו, אשר אהבו מכל בניו, אומר, לקחת אותו עמו לקראקא, בעברו דרך שם לליפציג לסחור את הארץ, ולהשאירו שם כבית דודו (אחי אביו וואלף ז״ל, בן ר' יוסף מיעזעס ז״ל מלבוב) ר' יצחק מיעזעס, הכהן הגדול בחורתו וחכמתו, למען יעניק לו הוא מרוחב בינתו ודעתו בחקי התורה וביתר ידיעותיו בכל ענפי החכמות, וגם למען יבוא אח״כ בכרית הנשואין

עם בתו היחידה שרה. היא כעת אשת העדינה תחיה; וכנן בא פאביוס לעיר קראקא בשנת 1840 אל בית דוד אביו הנכבד ז"ל, ושם קרה את אחד המורים הגדולים והמצוינים, הוא הרב החכם, החרף ובקי, והמאור הגדול מהור"ר יחיאל מיכאל שאַנגוט ז"ל (הנעשה אח"כ לרב ומו"ץ בניעליטץ ונפטר שם בשנת 1882, ועיין מכתב החכם שוח"ה נ"י על זה בהגיד שנת תרמ"ה וב"בית אוצר הספרות" משנת תרמ"ז), ועמו כרע באה התהלך ולמדו והגו יחדו בלמודים שונים, ומלבד הלמודים בתלמוד ופוסקים וש"ת, למדו יחדו גם את השפות: אשכנזית וצרפתית, וספרי חשבון הכללי וידיעת ההנדסה בעיון נמרץ ובשקידה עצימה. מדי יום ביומו כשעות קבועות הלכו לשוה בשדה לשאוף רוח צה, ועל דרך שעשועם זה שוחחו הד את אחד רק בשפה העברית, אשר הסכימו לרוץ בה ולמהר לדבר צחות כשפה מדוברת. אז החל פאביוס ללמוד גם את השפה הפולאנית ושפת לאטינית להבינן לאשורן, וגם החל לכתוב מאמרים שונים כלשוננו הקדושה ובשפה האשכנזית ויקרא דברים מדעיים הרבה, וביחוד מכתבי עתים שונים וספרי פילוסופיא, ואח"כ הוציא לאור איזה מכתבים קטנים, שירים ומאמרי בקורת במכתבי עתים הרבה, אחדים בעלום-השם (אנאנימיטאט) ואחדים בחתימת ראשי תבות משמו. נקל להבין, כי דודו והותנו ז"ל, אשר בחו היה רב וגדול בכל ענפי הידיעות והחכמות, התענג מאד על שקידתו הנפלאה, ובלב מלא תקוה וגיל ראה את גורל עמלו להרהיב את ידיעתו בחכמות ושפות שונות, ולעלות מעלה בהלמודים שקבל מהמורים הטובים אשר היו לו תמיד.

בעת ההיא היה בית דודו הנ"ל, בית ועד לחכמים, שוחרי תושיה ודעת, כצעירים וכישישים, וכנן הכיר אז שם פאביוס לדעת חכמים ואנשי השם הרבה, כמו: I את הד"ר קיושבוים, הנקרא בפי כל "הרופא הכרלני"; II הדיוקטאָר לעוויצ' קי, מורה בכית הספר לעם אשר לעברים; III ר' ישראל אהרן בארנשטיין, לטון מופלג ותלמיד חכם נכבד ובכל בית ספרות ישראל וספרות האשכנזית נאמן הוא; IV ר' פנחס מענדיל היילפרין, בעל מחבר ספר "תשובות באנשי און" ו"אבן כוחן" ועוד; V ר' מיכאל היילפרין בן החכם ר' פיט היילפרין הנ"ל, אברך נחמד בכשרון מאד נפלא, ואשר אז כבר נודע לתופש עם כותב בשפת עברית צחה ונותן אמרי ישר; VI ר' פנחס שמואל האראוויטץ, גם הוא היה תורני ומשכיל נכבד בכשרון מאד נעלה; VII הרב המאור הגדול, החכם ר' אברהם יאָנגער ז"ל דיין ומו"ץ בקראקא, אשר בקר אותו כביתו פעמים הרבה להשתעשע בחברתו בדברי תורה וחכמה, וגם אחרי העתיקו אהלו מקראקא לעיר אחרת, החליף עמו מכתבים מדעיים, ולב הרב יאָנגער היה שלם ותמים באהבתו לשמה להח' ר"י מיעזעס כל ימי חייו; VIII הרב החכם המא"ה ר' לייזר דוד בארנשטיין ז"ל שהיה נכנס ויוצא בכית ועד החכמים הזה, ועוד הרבה משכילים, צעירים וישישים, מוקירי ומערעצי בכל לבם את הותנו ז"ל, כמו: ר' דוד ראפאפארט (בן יחידו של הגי' ש"ר ז"ל) ד"ר ראזענצווייג, פייערמאן, שאַנבאָרן, ר' אברהם גומפלאוויטש, ר' מאיר זילבערפעלד, משה פרענקעל ז"ל, ד"ר האראוויטץ, ד"ר יאָנגוט (אחיו

של הרב הנ"ל, ר' יחזקאל מענדלסזאהן, ר' אברהם יעקב וויצענפעלד, ה' גאלדמאן, ר' אהרן יודקעוויטץ ועוד ועוד, ר' עליהם יחיו, וכן יוסיפו זכה לחי! — מכל אלה החכמים ואנשי השם היו חביבים לו ביתר שאת, חמשה הראשונים הנזכרים, ולכן הנני לספר פה מעט מתולדותיהם, ממדותיהם ותכונותיהם (קארקטערע), להציב למו יד ושם בטאמר התולדה הזה כאשר יאתה לחכמים מצוינים כמוהם:

I הדי"ר קירשבוים, אחד מבחורי גאליצא, נתחנך על ברכי הורים עניים ומכובדים, למד בשקידה רבה חכמת הרפואה ביחד עם הדי"ר יאָסע ז"ל, והאחרון הגיד פעם אחת לאחד מ־ע"ו: "בעת אשר אני ורעי שומעים לקח מהמורים בחכמת הרפואה בבית מדרש העליון (אוניווערזיטאט), בעת ההיא כותב קירשבוים שירים שונים בלשון עברית!" קירשבוים היה גם מושך בשכט סופר בשפת עברית צחה ונקיה, חבר מאמר גדול: "הלכות ימות המשיח" בלשון משנה מהורה, ואח"כ כתב ג"כ בשפת אשכנז: "דען יידישען אלעקסאנדריניסמוס" ועוד הרבה כתבים. כאשר כלה חוק למדו ויצא מעוטרת כתאר הכבוד, דאקטאר, בא הנה לקראקא והי רופא־חולים, מפליא לעשות, ע"י תכונות כפיו אשר רכש לו בפועל ובמעשה (פראקסיס), וגם נתקבל בכבוד גדול מאת אחיו וכלם הכירוהו והוקירוהו כערכו הנעלה, והוא גם הוא שמח בדי גיל על הנסיונות הרבים אשר קנה לו פה במקצוע זה, ואשר הרחיבו את דעתו וחכמת נפשו. הוא היה בכל יום בן בית החכם ר' יצחק מיעזעס ז"ל וידיד נפשו הנאמן, וכאהבת אבות לבנים כן אהב את פ־אביוס חתנו ואת בתו היחידה ישרה, היא אשת פ־אביוס, אשר נשאה בשנת 1842, פעם אחת קרא לפני אנשי הנאספים הרבים בבית ר' יצחק הנ"ל, שיר־התלות (סאמירע) אחד הנעלה מאד בתכונתו וצורתו, ואשר הופיע בעת ההיא מאת המשורר האשכנזי המפואר ראָבערט פרויטץ, נקוב בשם: "דאס ליגענמערקען", וכשמוע פ־אביוס את השיר הזה הפיץ להריקו מכלי אל כלי, מן החול אל הקדש, כתשוקתו וכדרכו תמיד להעתיק לשפה העברית את כל השירים והמאמרים היקרים אשר מצאו חן בעיניו; אולם הדי"ר קירשבוים מנע אותו מחפצו זה, באמרו: "מאד תשגה כי תדמה להעתיק את השיר הזה לעברית, כאשר כי היא איננו מוכשר לשום העתקה בעלמא ומה גם כי הוא בלתי־עברי, כן ברוח שירתו וכן בלשונו ובמשקל חרוזיו"; כמשתאה עמד פ־אביוס בשמעו את דבריו אלה, ואחרי התכוננו רגעים מספר השיב: "ככל זאת אנסה את כחי, ואקוה כי אחרי ימים אחדים לא תשים עיד תהלה בי ולא תמלא עוד עלי שחוק פיך." אחרי ימים שנים, כבר השלים פ־אביוס ארת העתקת השיר "דאס ליגענמערקען" מכונה בשם: "גיא חזיון" (הוא הופיע לאור שנים רבות אח"כ במכ"ע "האוהב" להח' ר' ש. א. גראָבער ג"כ); וכאשר הביאה לפני הדי"ר קירשבוים הישגו מלב עוליה מאד, ומלא גיל וששון התנשא ממקומו ויחבקו ויאצל לו עתרת נשיקות, ובפנים מאירות ומפיקות שמחה, חש מהר אל חותנו להודיעוהו ממלאכת חתנו הנפלאה, כי הגדיל לעשות! —

בקונטרס הזכרונות, הנכתב אישכנזית מאת המחבר בעצמו והנמצא בידי כעת, יספר שם פ־אביוס דבר נפלא אחד אדות הדי"ר קירשבוים, אשר נודע לו אח"כ מאת הדי"ר גאלדשמידט רב דק"ק לייפציג; ובאשר כי הוא נוגע לקורותיו, תכונותיו והלך־רוחו, אעתיקוהו פה לקהל הקוראים:

בשנת 1831, בעת אשר מחלת ה"חולירע" סככה את כל ארצות אירופא ושררה גם בעיר קראקא בעצם תקפה, הצטיין הד"ר קירשבוים ביתר שאת בפעולותיו ותבונות כפיו, לרפאות את הנדכאים והנענים מתגרת יד המחלה, ובוהו הפיק רצון גם מאת ראשי הסענאט ששלטו בעת ההוא בעיר קראקא, עד כי נטרו אומר לתת לו כמתנה אחוות-נחלה בקרבת הגבול, לאות על עמלו וחריצותו הגדולה להועיל לרבי-אדם במשך עת תקופת-המחלה הרעה הזאת (אלס אויסצייכנונג פיר זיינע וואָהלפֿערדיגענטע מיהזעלינקייט וועהרענד דער עפידעמיע)! אבל ממשלת רוסיא עמדה לשטן לו בקבלת המתנה הזאת, כי היא מצדה לא הפצה לעשות את היודי קירשבוים לבעל אחוות-נחלה על אדמתה! הדבר הזה נאץ את קירש"ביום מאד וחמתו בערה בו, ומלא זעם וקנאה מהר לכהן-נוצרי אחד, ידידו ומכירו מכבר, ובקש ממנו לתת לו "תעודת-תמורה" (טויפשיין), לאות כי המיר את דתו ואמונתו לדת הנוצרית! הכהן הנוצרי הזה בקש תנאות רבות, לחקרוהו לדעת אם לא רק התל יהתל בו קירשבוים וישאלהו: "אם יחפוץ להיות נוצרי אמתי בכל לבו ואם יאמין באמונה שלמה במשיחם ומושיעם," "מה לי איפוא להאמין בו?" ענהו קירשבוים, "שהוא בן-אלהים ועם רוח אביו שבשמים יתאחד!" הורהו הכהן דעת. "אוי, חסר לב!", קרא קירשבוים בקול, "האנכי אאמין באל אשר נחנק (עדראססעלט) בידי אדם?!" — אחרי שבועות מספר השיג קירשבוים בסתר ובסוד כטום, ובלתי נודע לזולתו, את מכתב התעודה אשר דרש, ואז נהיה לבעל אחוזה ברו"ס, בלי כל משטין ומפריע! — אחרי שנים אחדות, כאשר הד"ר גאלדשמידט הכיר לדעת בכיתו יצחק מיעזעס ז"ל את הד"ר קירשבוים, וכרת עמו שם ברית ידידות ואהבת עולם, נקראו שניהם לבוא אחר מידודם על שמתת הג אפרוין, בקרבת העיר גליוויטין, ונסעו שמה גם שניהם יחדו, בדרך נתארחו קירש"ביום וגאלדשמידט בחדר אחד קטן וצר, מאפס מקום בבית המלון המלא אורחים רבים, וגם נאלצו לשכב במטה אחת אשר הוכנה לשניהם, ויהי בחצי הלילה חלה קירשבוים לפתע פתאום את הליו (אשר מת בה אחר זמן רב), ובאשר פחד לנפשו פן ימורת שמה, בקש את ידידו הד"ר גאלדשמידט, לבל יגלה לשום איש את הסוד הכטום על דבר תמורת-דתו אשר רק לו גלה זאת, למען לא ימנעו היהודים מתת לו אחוזה קבר בתוכם. כמעט עשרים שנה אח"כ נודע לכלנו החזיון המוזר הזה בדבר תמורת-דתו של קירשבוים, ואשר למרות כל אלה נשארו קירשבוים עם אשתו העבריה יהודים נאמנים וישרים לאלהים ועמם, עד יום מותם.

II הרירעקטאר אהרן לעוויצקי ראש הטורים בבית הספר להיהודים בקראקא, היה יוד נאמן ורגיל בבית מיעזעס ורבה היתה ידיעתו ובקיאותו בכל הספרות היותר טובהחות (קלאסישע ליטעראטורען), ולשינוי וכתבו בשפת עבר, אשכנזית ופולאנית היה מהודר מאד. גם בשיר ובמליצה היה כחו גדול ומדברו היתה נאוה. ה' פאביוס ורעיתו שרה התענגו מאד בכל עת שחר את פניהם, כי ידע להמשיך בדבריו הנעימים ובקסם על שפתו את לבותם, בדברו דבר בעתו וביוכחו עמהם על ילדי יום יום, כעניני הספרות ובשאלות הנוגעות לחיי היהודים והיהדות ועל כל שאלות הזמן והקורות במדיניות. הוא העיר בצדק את רוח היר פאביוס לכתוב עלי לוח דברי שיר ומליצה, ולהוציא מכחו אל הפועל איזה

מחדושי ומחשבותיו אשר מצאו חן בעיני הדירקטאר. אם אמנם הוא בעצמו לא רצה להיות חובר חבורים בגלוי, עכ"ז לעת מציא הוציא לאור בשנות 2—1840 שתי חבורות ואיזה מאמרים במכתבי עת יומיים, וכלם המה יפים מאד בתוכנם וצורתם. האיש המעלה והנחמד הזה, החביב ליודעיו ומכיריו הרבים, לא האריך ימים הרבה, ובמיטב שנותיו — בערך חמשים שנה — חלה את חליו, מחלת-הכבד (לעבערליידען), אשר דכאה את נפשו ונפחה את נשמתו המהורה ששבה לאלהים איזה שנים קודם פטירת ידיו קרשבוים הנ"ל.

III ר' ישראל אהרן בארנשטיין, היה גיסו של הרב דמתא המפורסם מוהר"ר בעריש מייזעלס ז"ל, ובמשך ימי התקופה הארוכה בערך ששים שנה היה נקשר כחבלי האהבה וידידות נאמנה עם משפחת מיעזעס. תכונות נפשו העדינה, מדותיו ומעלותיו היו יקרות ונעלות, וידיעותיו בתורת וחכמת ישראל רבו מאד. גם בהיותו סוחר גדול בשמרי-הבאנק ביחד עם גיסו המופלג בתורתו וחסידותו ה"ר יצחק האלבערשטאמס ז"ל (אביו של החכם הנודע ישו"ח נ"י) לא פסק פומיה מגירסא, ומושבו הנעים לו היה בעקד ספריו המלא על כל גדותיו ספרים מספרים שונים, ישנים גם חדשים. גם זוגתו מרת אסתר (בת הגביר המפורסם בדורו פאָנער בווארשוי) ובנותיהם הנהרגיטל ומרים, נשים מחוללות בגופן ונפשותן בהשכלתן ויפן ועדן-רוחן, וגם חתניהם היקרים זלמן מייזעלס (בן הרב הנ"ל) ואברהם מינץ (בן החכם המנוח ר' מאיר מינץ מלבוב) יהיו, היו בכל עת כילידי בית מיעזעס, ולא מנעו אף יום אחד מלהתארח ולהשתעשע בחברתו. בשנת 1860 בערך העתיק הרי"א ב"ש אהלו לעיר אייזענשטאדט הסמוכה לווען, ומשם בשנת 1884 לבית בנותיו והתניו הנ"ל לווען, אחרי אשר מתה עליו אשתו העדינה באייזענשטאדט, ובשנה ההיא הלך גם הוא לעולמו כשנת השבעים ושמונה לימי חייו. מרוץ המכתבים בינו ובין ה' פאָביוס לא פסק עד יומו האחרון, ואמרתו היתה צרופה מאד גם בשפת אשכנזית, וגם בימי זקנתו היה כתב-ידו יפה ומחודר מאד כבימי נעוריו, ובהערותיו בדברי-תורה וחכמה הוצק חן, ורבות מהן ראויות להתפרסם בקהל. —

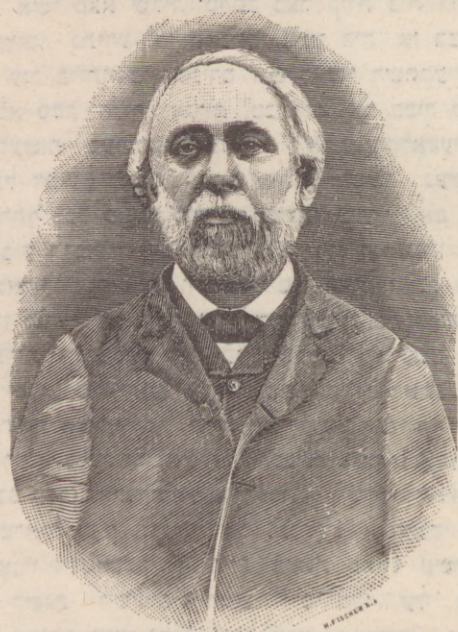
IV ר' פנחס מענדיל היילפרין ז"ל, בעל מחבר ספר "תשובות באנשי אוץ" וס' 'אבן בוחן', היה גדול בתורתו וחכמתו, תורני ופילוסוף וספרא רבה, והשכיל לכתוב צחות בקסת הסופר אשר בידו המפליאה לעשות באמת. עוד בימי ילדותו ואח"כ בנעוריו בשכתו בעיר טאָמאָשאָב בפולין, התרועע לידיד נפשו ר' יצחק מיעזעס, אשר התגורר ג"כ שנים אחדות בעיר פיעטערקאָב אצל חותנו מהור"ר אליקים געציל סנ"ל האראוויטץ ז"ל. וכשבת אחים נאמנים התעיסו תמיד באהבים, למייל בפרסם דתירה והחכמה ולהתנחם בדברי אמונות ודעות. גם כבוא אח"כ הרי מיעזעס לקראקא, נסע הרפ"מ היילפרין פעמים אחדות בכיון לקראקא, לתכלית התראות פנים עם אהובו מיעזעס. את כל המכתבים והאגרות הנכללות בספריו הנזכרים כתב רק לידידו זה, אשר ממנו שאל תמיד עצות ואשר היה לו לעינים במלחמת התנופה שלו נגד כת הרבנים המתקנים, וכיחוד נגד ה"ר גיינער והאלדהיים. באהבתו הגדולה לחרות מדינית, העתיק משם אהלו לערי אונגארן עם כל בני ביתו בשנת 1843, ושם היה ביתו ומסחרו עד ימי המרידה בשנת 1849. אחרי כלות ימי המלחמה המפורסמת באונגארן, ופגיעתה

הרעה לחופש הזכויות המדיניות, הסיב את לבו ליאש על הגאולה ועל התמורה אשר קותה נפשו, וגמר בדעתו לעזוב את אירופא ולהרהיק נדוד לארץ הרת החופש, מעבר למדינת הים, ונסע לנווארק עם בנו מיכאל וכל בני משפחתו, ושם ביתו עד יום מותו בשנת 1863 כבן שבעים וחמש שנים. כל ימי חייו היה תמים וצנוע בדרכיו וירא ד' מרבים, גם היה טוב לב ויקר רוח. וקנאת אמת ואהבת עמו וספרותו יקדה תמיד כשלהבת יה על מזכה לבנו; וכפי מכתב בנו להיר פֶּאָביוס, כתב רפמ'ה באמעריקא הרושים ודברי בקרת הרבה, אשר היה בדעת בנו להעלותם על מכבש הרפוס ולהפיץ אח כ מעינות אביו חוצה; אפס מחשבתו המהורה לא באה לידי מעשה, כי נסע יתרו בשנת 1888 פתאום, וגם ספרו האחרון לא הצליח לסדר בעצמו ולהביאו לדפוס כאשר אכתוב הלאה. גם במכתב החכם ר' פנחס מענדיל ז"ל בעצמו להחכם ר"י מיעזעס ז"ל, אשר כתב לו באחרית ימיו הודיעהו כי כתב ספר גדול, וזה לשונו שם במכתבו: "כאשר הידעתך אני עוסק בטלאכה גדולה, משמחת דלב ומאירת עינים, רק מתשת כח ומכלה עיני בשר, ומאז הבקר זה שכתתי על השלחן, הנני יושב וכותב ומחוק וחוזר ובותב, עד אשר תרפינה ידי ותכהינה עיני וכו'" עכ"ל. אמנם, כן היתה דרכו מעולם בכתובת אגרות-הכמה לפרסטן ע"י הרפוס, להעתיק דבריו ולכתוב ולמחוק ולחזור ולכתוב פעמים הרבה, עד שיצא כל דבר נקי כתוכנו ונצורתו ובסגנון לשונו כסלת נקיה.

(V) ר' מיכאל היילפרין, בן החכם הג"ל, נתודע לה' פֶּאָביוס פנים אל פנים בזמן המרידה הנזכרת באונגארן, כאשר חזר ושם, או היותר נכון, כאשר ברח היילפרין עם העמיגראצ'יאן ממקום המערכה ושדה קטל בוילאנאש באונגארן, ומצא מקום מלט והצלה פירתא מחמת רודפיו בבית מיעזעס, עד עת אשר נחה ושקטה המבוכה הזאת, אשר אז מצא לו עת מוכשרת לעבור את נביל עסטעררייך ולבוא פארזיה ולאנדאנא ומשם לאמעריקא. אמנם האיש הנעלה הזה לא נכר ונתודע לרוב אהביו בגדולתו וחכמתו הרבה רק אחרי מותו! אכן היום נודע לנו ע"י הכותבים השונים במ"ע היוזמים באמעריקא וגם מזכרונות מפורזים במכתבי העת לישראל באירופא, כמה גדול כחו הרוחני של האיש הגדול מרבבה הזה ואשר בו יתפאר ישראל באמת; ולכן הנני לספר פה גם אנכי את תולדות ימי חייו בתמציתו, כפי אשר לקטתי מספרים וסופרים השונים, וכל אשר תשים האמת כפי אותו אשמור לדבר; הח' ר' מיכאל היילפרין נולד בשנת 1823 בפיעטערקאב אשר ברוס, ובעודו ילד בן חמש שנים הונך על ידי אביו הג"ל בלמוד לשון עבר. דרך חנוכו ככלל היה ישונה מאד מחנוך הרגיל אצל נערי בני ישראל ברוס. הוא לא בקר מעירו איזה הדר או בית ספר קטן או גבוה, וטורו ומלמדו רבו היה רק אביו (רפ"ט) בתורת וחכמת ישראל. ע"י מעלליו ולמדו נכר מיכאל עוד בראשית נעוריו, כי יהיה לעלוי גדול ולאיש משיכיל ומצויץ בעמו, העולה במעלות על גרם ההשתלמות באופן מפליא לעשות. באהבתו הגדולה ותשוקתו העזה ללמודים, וגם בגודל שכלו החד וכן זכרונו הטוב ותפוסתו המתמיהה, רכש לעצמו ידיעת שפת עבר ודקדוקה, שפת פולאנית ואשכנזית על בורין, וחבר בהשפית האלה שירים וכתבי מליצה הרבה בעודנו נער בן י"ב שנים. אח"כ למד

ג"כ את השפות: רומית, יונית, צרפתית ואנגלית, והבין ידע כמעט בע"פ ספרי האמער, ווירגיל, האראץ ומבכרי הקלאסיקער בכל השפות החיות. אך חבתו היותר נודעת לו היתה שפת עמו וספרותו! אופן וסדר למודו ממורו ומדריכו, הוא אביו החכם ר' פנחס מענדיל ז"ל, היה נפלא ומתבודד באמת ודרך חדש יקרא לו. ראשית למודו בעברית היה תנ"ך בלי כל פירושים ותרגומים, ואח"כ למד משניות ויד החזקה להרמב"ם, ואח"כ גמרא עם פירושי רש"י בלבד, ואת כל אלה ידע לקרות ולהבין על בורים. בהתמדתו ותשקתו הנפלאה להוסיף חיל בידיעות ולשונות הרבה, למד עוד שפת רומאנית, איטלקית, ספרדית, אונגארית ופרטוגיזית ואח"כ גם את השפות: ערבית, סורית ופיסית; וכן היתה דרכו תמיד בהשגת

Michael Heilprin.

מדעיו בלשונות שונות, ללמוד בתחלה את ספרי ערכי המלים (ווארטערבוכער) מראשם עד סופם בע"פ, ואח"כ את ספריהם וסופריהם המוכרחים. בבקאותו בקורות העולם ובכל הידיעות הנוגעות לענינים מדיניים, העיר תמהון בלבות כל שומעיו, כי בכח זכרונו הנפלא, ידע את כל הנעשה והמסופר מגדולי אנשי שם, בשלומם ומלחמתם, בהכמתם ומלאכת מחשבתם, והגביר הילים בידיעות אלה, באופן שהיה מונה וסופר בדיוק ובסדרם והלכתם את שמות כל המצוינים מכל דור ודור בלי לחטא את המטרה! — בנסיעתו למדינת אונגארן ביחד עם אביו, בחר לו בתחלה מקום לגור בעיר מישקאלץ, ושם יסר ופתח לו בית מסחר לספרים (בוכהאנדלונג), ובידיעתו הרחבה והנפלאה בשפת אונגארית, אשר קנה לו במשך שבתו זמן מועט שמה, המשיך אליו לבות אצילי הארץ, אשר הכירו

את מעלות וסגולות היהודי הפולני הזה⁽¹⁾ וכבודו והוקירוהו מאד, אך ר' מיכאל לא ראה ברכה ונחת במסחרו זה, ויעתיק אהלו הלאה לעיר אוהעלי, ושם נהיה למורה ראשי (דירעקטאר) כבית ספר אחד, וברבות הימים ובראשית הסנסוך המדיני עם מלכות עסטערריך, העיר בצדק במאמרו, שיריו ומכתביו בשפת הארץ את רוח האצילים והושרים ויועצי הארץ אשר עמדו בסתר בראש המרידה, לעמוד על נפשם וללחום ביום קרב הקרוב לבוא, בעד חרותם וחפשתם, והמה נתנו אומן לרוחו והושיבוהו בהמינסטריום על הענינים הפנימיים, כל יועצי המינסטריום, הלא המה: עמוואיש, שעצעני, דעאק וקאישוט, וזה האחרון בראשם, הראו להיילפרין אותות כבוד וידידות ואהבה רבה והללו בשערים מעשיו⁽²⁾, מרם עזבו את אירופא, ובעת אשר מצא שלוח ומחסה בצל קורת בית ר' יצחק מעזעם ז"ל במשך שבועות אחדים, נתודע לה' פאביום אשר היה אז בבית חותנו, ומני אז היתה ברית אהבה עזה כרותה בין שניהם וגם כאשר השתקע היילפרין אחיב את דירתו באמעריקא לא פסק חלוף אנרות ומביניהם עד סמוך לפטירתו. בנוצארק הגדיל ר' מיכאל לעשות בעבודתו המתמדת בהעניקלאפעדיע האמעריקאנית ובהרעדאקציאן של המ"ע הו"מ הגדול Nation אשר נעשה לעוזרו וסופרו התמיד ועל פיו נחתך כל מאמר מדעי, ספרותי ומדיני אם ראוי הוא לגלותו ולפרסמו בשערי מביע לרבים; ואם אמנם הוא ברוב ענותנותו וצניעותו לא חתם את שמו על כל מאמרו הנפלאים והמלאים טוב מעם ושכל מחודד וכסגנון יפה בשפת הארץ, עב"ז מעשי ידיו להתפאר נודעו בשער בת רבים, והכל קראו ברוך לכבודו. עם כל עבודתו ויגיעו כג היום וכל הלילה, לא שכח ר' מיכאל אף רגע את אהבת נעורים שלו, היא חבת קדש לספרות ישראל, ובשנת 1879—1880 הראה את תוקף פעולתו על שדה הליטעראטור העברית בהוציאו לאור את ספרו הגדול בכמותו ובאיכותו המכונה בשם: „Historical poetry of the ancient Hebrews“ 2 Volumes ואשר צא מכעו ע"י החכם ר' מיכאל היילפרין ע"ז גם בספרות ישראל (ע"י „המניד“ 1880 גליון 41), החכם ר' מיכאל היילפרין לא הגיע לשנות אביו ז"ל ושבק לן חיים בשנת 1888 עשרה ימים לירח מאי (כ"ט אייר תרמ"ח) לשנת הששים וחמש לימי חייו על פני האדמה הזאת. פטירתו הפתאומית עשתה רעש גדול בכל ארץ אמעריקא וכל המביע לישראל ולהעמים היו"ל שם ובאירופא אמרו פה אחד, כי אבדה כזו היא אבדה שאיננה חוזרת, וטרגלית טובה כזו היחידה במינה ודלית לה שימא, אין לה חליפין בעולם כלל! בהמכ"ע היו"ל בבאקסטאן „Unitarian Review“ נומר 3 משנת 1888 הדפיס החכם הנוצרי, כומר קאתולי, I. W. Chadwick את תולדות ימי חי האדם הגדול הזה, לתאר ולצייר, לפאר ולקלס את תכונות נפשו העדינה, את ידיעותיו אין קץ ואת מעלותיו ופעולותיו באמעריקא ותמצית ממאמר התולדה

(1) כי היה לבוש אז בגד ארוך כמנהג אחב"י בפולין.

(2) כפי המוסר לפאביום מידודו המסכיל ר' מאולס ערליך מלובלין, אשר עזב נ"ח ארץ פולאניא והקע את אהלו בפארין, הוא וביהו, ראש סס מכתב אצל אחד מגדולי העמינגלאטאן באונגארן, מקאזאט, וכו כחוב דרך אגב הדברים של הא"ס הגדול הזה: „לפי דעתי האונגארק היושר טוב, חן ממני, הוא (היהודי) היילפרין!“

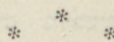
הזה נעתקה בזמנה בהמכ"ע. צייטונג דעם יודענטהומס", והדברים הללו הנאמרים באמת ראויים להעתיקם גם ללה"ק, להיות ציון לנפש חיה כזאת! —

כפי הזכרונות המונחים לפני בקונטרס ה' פֶּאָבּיוּס קבל עוד בשנת 1887 שני מכתבים מה' מיכאל היילפרין, במכתבו הראשון מודיע לו, כי קרא בשמחה רבה את ספרו הנחמד "קורות הפילוסופיא החדשה" ומברך אותו על גמירת מפעלו זה "ה גדול ויקר מאד" (גרָאָספּאַרטיג). וגם יתאונן שם על נמל משאו וגורלו בעבודה הכבדה והרבה הזאת לדאוג על קהל גולי רוסיא, אשר למונת אחיו הנדכאים, ולשם מצוה החביבה לו ביתר שאת, הוא נושא על שכמו את העול הכבד מנשוא הזה³, ולכן אין עתותיו בידי להתעסק כחפץ לבו בהליטעראטור ולמצוא מנוחה במשפחתו, רק מוכרח הוא בכל יום בבקר לנסוע בזוימט (סמוך לניוירק בגליל שערויא) מקום מושבו לניוירק ולחזרה, ובכל זאת תקוה נשקפה לו למצוא גאולה ותורה, אשר לדאבון נפשנו "גאולת-עולם" היתה לו! — במכתבו השני מזכיר לו עוד את הנשכחות, להודיעו ששון לבו מיוצאי הלציו, כי מאושר הוא בגורלו הנעים: בנו הצעיר והחביב לו Angelo נעשה לפראָפּעססאָר דער פּאַלאָאָגאָמאָלאָגיע (ידיעת התאכנות החי והצומח) בפֶּילאדעלפֶּיא, וגם לקוראטאָר בהאקאדעמיע דער נאטורוויסענשאַפֿט, פֶּילאדאָפֶּיע וגעאָלאָגיע, והוציא לאור ספרים נכבדים יקרים מאד בערכם ותכונתם; ובנו הבכור Louis הוא ג"כ דאקטאר, וכמו אחיו הוציא גם הוא לאור ספרים מועילים אשר ישמחו וירננו את לבו, ואומר עם הספר: "בנים גדלתי (זה מלאכי והלוי) אשר ישמחו את נפשי, ויברך ד' חילי בהם". ואלה המה הספרים אשר קבל ה' פֶּאָבּיוּס במשך איזה ימים אח"כ מזוימט: I. The geographical and geological distribution of animals, New-York 1887, by Angelo Heilprin (Appelton); II. Geological evidence of evolution, Philadelphia 1888, by Angelo Heilprin (Appelton),⁴; III. The animal life of our sea-shore. 1888, by Angelo Heilprin (Appelton); IV. The historical reference-book: 1) Chronological table of universal history; 2) Chronological dictionary; 3) Biographical dictionary, by Louis Heilprin. כל פֶּאָבּיוּס את כל הספרים האלה, כי המה כוללים דברי טעם בחכמת הטבע החדשה במדרגה נעלה

³ במכתבו הכתוב אשכחתי אומר היילפרין כזו הלשון: איינע אנדויערנדע מיהואַפּע אַיבֶּייט פֶּאָסַט איין מאָרטירערט הוּם".

⁴ שני הספרים האחרונים מבנו אגבשלא נדפסו אחרי מות אביו, ולא זכה לראותם ונָאָים מהדפוס, והמה נשלחו לפֶּאָבּיוּס מידי זוגתו היקרה החיה, בצרוף תמונתו המחודשת אחרי מותו; ובמכתבה חביב אומר על שאלתו ג' כ: אס נמלא עוד החלק העליון מספרו הנ"ל של בעלה כפי וחס יאל לאור לזכרון כמו בימים הקרובים? "לאמר: "אמנם כן, עוד נשאל כ"י מספרו, אבל הוא בלתי מסודר כהלכה, עיי ערדוהו הרבות עם עסקי הגולים מאחז"י, וכפי הבטחת בעלי ז"ל בע"פ, החלק הזה כולל בחזונו חדשות וגזירות, ובני אינם נוסקים בדרישות אלה ולא יבינו אך לסדר הענינים הנכבדים האלה, ומי ימלא הנחסר?!"

מאד מאת בנו הצעיר, וענינים נחוצים לדעת בתולדות האדם וסדרי הזמנים, בשלש מחלקות גדולות טכנו הבכור, ומה נעים גורל אב כזה, לזכות בחייו בנים מגדלים כאלה, המביאים לו ממעטים מפיקי ענג כאלה! מי שמניח בנים חכמים כמותם, מובטח שבן עולם הבא הוא כטאמר חז"ל. גם עוד באחד ממכתביו האחרונים לה' פֶּאביוס, מודיע לו הבשורה הלא טובה מפמירת יודם, הוא גיסו החכם וספרא רבה ר' משה פֶּרענקיל מקראקא, ואומר עם הספר כדברים האלה: "אשתו האלמנה, היא אחותי שרה תחיה המלומדת גם בספרות ישראל ומשכלת מאד, אין לה ת"ל גם עתה דאנת פרנסה, ויש לה בן משכיל הדואג על טובתה וצרכיה וכל האבות והאמות יוכלו להתקנא בה כגורלה הנעים עם הבן היקר והנחמד הזה, שהוא פֶּרפֶּססאָר המאַטהעמאַטיק בבית הספר היותר גבוה בעיר כאַלטימאָר אשר בארץ אמעריקא, המכונה בשם: Johns Hopkin's University". בנה המשכיל הזה יקרא בשם: פֶּאביוס פֶּרענקיל, והוא באמת "University חכם גדול, המפורסם לאיש מצויק, ובטבעו ומזגו הוא עולה על כל בני גילה, וגם טוב לב ועדן רוח הוא בכל מפעלותיו לטובת משפחתו. — אחרי פמירתו השיג פֶּאביוס טמו"ם של ר' מיכאל ז"ל בניארק גליין אחד ממכ"ע הי"ל שם: The American Hebrew 1887 Nr. 8 may בקרת נחמדה על ספרו "קירות הפילוסופיא החדשה" מאת המנוח ז"ל, ומאד שמח עליה פֶּאביוס לראות כזה את אות אהבתו, אשר מרוב ענותנותו לא הזכירהו מזה מאומה כל ומי הי"י. —

עתה נחזור לאחור בסדר הזמן, למען תת גם ציור כללי כספור המאורעים בחי' ה' פֶּאביוס, וכסמכות הענינים המדוברים אדות ידיו ומכיריו בכל מקומות מושבו ומגורו.

בשנת 1846 נסע פֶּאביוס עם משפחתו לאבותיו בכראדי, ושם התארח ונתודע לחכמים הנכבדים: ר' הירש מענדיל פינעלעס (ישליש), ר' אברהם קראָכטמאַל, האחים ר' יצחק ור' יהושע העשיל שור (בעל "החלוץ"), ד"ר יצחק ערמער ועוד משכילים אחרים. החכם האחרון הנזכר, המליץ הנפלא ר"י ערמער, היה ידיד נאמן ואהוב לפֶּאביוס, ובקונטרסו מזכיר מקרה מהור אחד אשר היה לו אצלו בכראדי: כאשר קרא ה' פֶּאביוס את המאַנאַלאַג (מדבר בפ"ע) זיין אדער ניכט זיין אשר העתיק הרמב"ן ז"ל מהאַמלעט של שעקספֶּיר, עלה בדעתו להעתיקו גם בעברית בשם: "המתאונן", וכאשר כלה מעשהו זה באופן אשר מצא חן בעיני כל מודעיו, הראהו פעם אחת גם להמליץ ד"ר ערמער, ובאשר ידע מראש כי הוא מדייק מאד בכתבו ולשונו, ומבקר ומבחינן נפלא במלאכת השיר והמליצה אין כמותו אמר אליו: "אדוני הדאקטאר! הא לך שירי לשפוט עליו אם יישר בעיניך או פגול הוא לא ירצה, ובתנאי למפרע, אם לא טוב יהיה בעיניך כי תמצא שגיאות כתוכנו וצורתו, תתנהו לי בחזרה בשתיקה כאין אומר ודברים, ואז אדע משפטך הנחרץ!" ותשובתו היתה בצדו: "לעשות

את רצונך אהפך, ואחרי ימים אחרים משפטי לאור יצא." פעמים אהרות אה"ב, בקרו פֶּאָביוס בביתו, והוא לא דבר אתו אף שמץ חבר אדות שירו, ופֶּאָביוס מצדו גם הוא לא שאל את פיו אדותו, כי הוא נכלם ופחד לשמוע את משפטו. אחרי ימים אחרים הרחיב פֶּאָביוס עזו בנפשו, ויבא אליו בערב וום אהר הביתה בלויֹת ירדם ה"ר פינעלעס, אשר ירע סבת בואו לערטער, ושם השתעשעו איזה שעות עם החכם הרופא ערטער בשיחות חולין ובדברי חכמה ומדע ועוד בענינים נבכרים שונים. ויהי בהצי הלילה, בעת אשר נפרחו מאתו ללכת לביתם התמלטה מפי ה' פֶּאָביוס השאלה: "יודי ואדוני, השיבה נא לי את השיר שמסרתי לך זה ירה ימים!" או מהר הד"ר ערטער לשוב הביתה להתרו השני והביא את שירו בירו בדברים האלה: "יודי, תודתי רבה לך על כל הכבוד והתהלה אשר מְדוֹת אל חיקי בתתך אותי לשופט ומבקר על מפעלך המליצי הזה! האמת אגיד, כי לא מצאתי בו שמץ דופי אחרי קראי אותו פעמים, אך שמע נא והסבת, וכלל זה נקוט בדרך לימים הבאים: אם תכתוב דברי מליצה ושיר, או גם מאמר מדעי, יהא מונח באמתתך עשר שנים רצופות, ולא תמהר להוציאו לאור; אך כאשר יעבור סביו השנים האמור, וגם אז תמצאהו בלי מגרעת, או לרצונך תגלהו בקהל; וכן גם מנהגי מאו, ומעולם שמרתי הכלל הזה, לצרף וללבן פעמים אין מספר את כל דבר ודבר אשר יפליט קולמסי ובמשך שנים כבירות; ואתה רכב וצלה והיה לסופר גדול ומכובד לעמנו!" אז פתח להם את הדלת בשחוק פיו ויאמר: "לכו לשלום יודי, כי בעוד שעות אהרות יגיע השחר!" ה' פֶּאָביוס שמע לעצת יודי זה ולא אבה לתת את העתקתו בדפוס טרם עבר עליו מועד עשר שנים אשר הנביל לו יודיו וכיון דאדתי אדתי עוד זמן בביר, מבלי לפרסמו להבים ע"י הדפוס עד היום, ורק לבקשותי הכפולות נתרצה הפעם להפשהו מבין אמתתת כתביו ולעשות בו עוד איזה תקונים ולשלוח אותו אלי, והרשות נתונה לי מאת המחבר הנכבד נ"י להוציאהו לאור הדפוס, ואנכי לא הפצתי למנוע הטוב מקוראי "האוצר" ונתתיו על יד המו"ל ספר השגתי הנוכחי ביהר עם שני שיריו הנחמדים: "גאולת ישראל" וזכרון ציון" אשר חבר זה לא כבור בעיר מגורו לייפציו.

מאמרו הראשונים בשפת אשכנז הוציא ה' פֶּאָביוס לאור בשנת 1845, והמה: בקרת על ספר הותנו "על המבוכות בהיהדות" (פ"א א"מ 1845), אשר מצאה הן בעיני הר"ר זבריה פֶּראַנקל ז"ל, המו"ל מכ"ע "באַנאַמט" שריפֶט פֶּיר געשיכטע אונד וויסענשאַפֶט דעם יודענטהומ"ס. והאציל לה מקום במכה"ע שלו. בשנת 1846 הוציא לאור מאמרו המדעי: "העבר וההווה בהיהדות, מהוה מול מהוה" בהמכ"ע "אַריענט" (המזרח) מהפראַפֶּססאָר יוליוס פֶּיר שֶט בגליונות ממושבים מנומר 22 עד 27 משנה ה"ל ומזמן ההוא והלאה נעשה לעזור וכותב תמיד בהמכ"ע ה"ל, כמו שנרפס שמו בתור עוזר תמידו בשערי האריענט בכל שנה ושנה; אך הוא מרוב ענותנותו לא הפך לתת את שמו מפורש על המאמרים פרי עטו, רק התם א"ע בראשי התבות משמו, לפעמים באות F. ולפעמים באות M.— בנסיעתו בפעם הראשונה

ללייפציג בשנת 1849, נעשה אוהב ואהוב ורצוי שם להפך. יוליוס פֵירשט, וקרמו תמיד זה את זה את פניהם בברכה כפעם בפעם בבית משפחותם, וככה השתעשעו בידידותם עד בא קץ יומו של פֵירשט. ה' פֵאָביוס מזכיר בקונטרסו מקרה לא מהור בעיניו אשר קרהו בראשית התועדותו עם פֵירשט: פֵאָביוס כתב שיר הלציו, בשם: „למנצח על מות לבן" וקרא אותו באוני פֵירשט, והוא הפליאו מאד, ובקש ממנו לתת לו העתק אחד מן השיר הנחמד הזה על יום או יומים. פֵאָביוס לא הפץ למלא את רצונו רק בתנאי מפורש לבל ידפסנו ה"ו בהמכ"ע השבועי שלו, יען סכנה כרוכה לו בעקב המעשה הזה מצד ממשלת עסטעררייך לפי חקי הרפוס בימים ההם, והפך פֵירשט קבל את תנאו והבטיח לו לבל ידפיסנו בגלוי הן במכ"ע שלו והן במכ"ע אחר, מטעם האמור. ויהי כאשר נסע פֵאָביוס הזרה לביתו לקראקא, השיג מכתב תלונה מאביו מלייפציג, על העבודה הנכריה שעשה פֵירשט להרפוס השיר הנזכר בהאָריענט (Nr. 25 משנת 1849) ובהתימת שמו המפורש, בלי קבלת רשות ממנו ונגד תנאי המבורר! אך העבר אין לשנות עוד, ולכן לא כתב לו פֵאָביוס מטוב ועד רע אדות הדבר המוזר הזה רק גמר במחשבתו לדבר אתו משפטים פה אל פה, בנסיעתו השניה על יום השוק ללייפציג. ה' פֵאָביוס הקים את מחשבתו, וכאשר נסע אחרי שבועות אחדים ללייפציג, שחר את פניו בביתו וישאלהו על הדבר הזה, כדברים האלה: „ידידי ואדוני! הזה הוא מעשה שר (פֵירשט) לגנוב את דעת הבריות במעשה כזה אשר לא יעשה? מאד אתמה תמה!" ע"ז ענהו פֵירשט בשחוק פיו והלצתו כדרכו: „אמנם צדקת מאד, ואתי תלין משוגתי! אבל הי נפשי, כי לא בי האשם העקרי בדבר הזה, אך בהד"ר יעליניעק (שהיה אז כותב ועוזר בבית המערכת של „האריענט") האשם תלוי, יען הוא הפץ בכונה להכאיב ע"יז את לב המתחסד באמונתו (פיעטיסט) ידידנו פֵראַנץ דעליטש, וביחוד בזמן חרותנו היום במדינתנו, ומה שעבר אין לשנות ואתך הסליחה!—" (5).

(5) כהנזע לתולדות הספר. יוליוס פֵירשט, הלא היה כחוצה באחד מגלויי המגיד משנת 1873 תחת ה' פֵאָביוס נ"י, והגני מעתיק פה רק אלה המגיה: הפרלפססאר יוליוס פֵירשט נולד בעיר קענה זערקוויץ (מחוז סוין) ביום 12 מאי לשנת 1805 ומת בעיר לייפציג ביום 9 פעברואר שנת 1873. בנו יחידי ליוויאוס פֵירשט, ד"ר ויועץ הרפואה של המלכות (פֵאָניטאָטסראַט), נולד 27 מאי שנת 1824 בעיר לייפציג, והוא סעת דאָצענט בהאוניווערזיטאָט, מחבר חיזה ספר: רפואה וספורים נעימים, ואחד מראשי העדה בלייפציג. פעם אחת בא הספר. יוליוס פֵירשט לבית ה' פֵאָביוס, ובקשה ללכת אהו לבית-ספר האזרחים (בירגערושולע) לשמוע בחינת החלמידים ממחלקת היהודים בחזרה ודה ישראל ע"י ידידו ומכירי הד"ר נָגֶלדשמידט, והוא מלא אה בקשה והלכו שניהם יחדו. אחרי שחי שעות נמורה הבחינה באופן מאד נעלה וישרה בעיני כל פקודי הממשלה וגם בעיני פֵאָביוס מאלה חן, בהיותו בפעם הראשונה בבחינת החלמידים בכלל; ובנאחה מצית הספר השיב פֵירשט על שאלתו: מה דעתו בזה, לאמר: „נָגֶלדשמידט הוא המורה האמוני (רעליגיֶאָנסלעהרער) היוהר טוב במדינת אשכנז!"

בשנת 1854 העתיק אביו את אהלו מבראדי לעיר ברעסלויא וגם את בנו פֶאָביוס לקח אתו שמה להיות לעוזרו ולנהל עסקיו במקום ההוא. בעת ההיא נתודע פֶאָביוס עם החכמים הנודעים לתהלה בעולם הספרות: פֶּראַנקל, צוקקערמאַן, גיינער. ⁽⁶⁾ גראַמץ, יואל, לעווי, יעקב בערנאָיס (Jacob Bernays).

⁽⁶⁾ פֶאָביוס יספר, כי פעם אחת היה לו שח ושיג עם הד"ר גיינער אדות הספרים הרבים היו"ל ברוסיה ופולין בדברים של מה בכך, ורובם המה דברי מליצות וסיפורים בלי מאמרים מדעיים וחדושים של חכמה האמת לפי מעמד הדרישה באשכנז, ואלה דבריו במשפטו הנחקך על המוכ"ע לישראל ועל הספרים כאלה הריקים מכל חכמה ומדע: "לויטער פֶּראַנְזֶאָלאַנגען אָהנע איינע שפור פֶּאָן ליטעראַטור אונד וויסענשאַפֿט!" (רק מליצות ריקות פורחות באויר, בלי כל רוח ספרותי ומדעי!) ואגב ספר לו פֶאָביוס את העצה היעושה מאת ידידו ר' יצחק ערטער (בעל "האופה לבית ישראל"), בנוגע להדפסת סירו מהחדושים יהיו ערלים להמחבר "עשר שנים נאוסות". על זה ענהו גיינער תוך כדי דבור: "לא כן אנכי עמד, כי אנכי בלא זה חקוק ביד, מה שאנאחי דבר יפה בעתו, וכל מה שיעלה במחשבתי היום בידיעה מובטלת, וכל הדוש בן יומא המוכנס ונאוח לעיני, אגלהו למחרתי לאחריס ע"י הדפוס, ואם בעבור איזה זמן אמנא הסבון או שגיאה בחדושי ונאוס בן, אשר לא יראה גם בעיני, אז אחדש חורתי ואחקן עותהו, להודות בגלוי על הטאפי ולבטל חדושי בקהל ג"כ ע"י הדפוס!" אולם פֶאָביוס לא הסכים לדעתו בפנה זו, ואמר לו שישרה בעיניו דעת ערטער מדעתו, וכמאמרו ז"ל: דברו תורה נעימים כי תשמרם בצענך שיכומו על שפתך (שירובין דף נ"ד); וע"ז הביב לו הד"ר גיינער עוד הפעם, בדברים האלה: "במה דברים אמורים, בספרים של ד"ה, בהווית ובלוגות דרבנן ובהלכה לבד, אבל לא בדברי הגדה ודרשות ספרותיות ומדעיות, בכך שמן חלקו וגורלו כלל העמים ולאומים הגאורים, אשר חדשים לבקרים יביאו כל הרומה ידיעהו וחדושם לבית הדפוס, ואם יבגו או נעלם מטיגס הדבר היום, יבואו למחר ויהודו על בגיוסם, ומה מנהס יהלך?" אך גם על זה ענהו פֶאָביוס את דבריו האחרונים בהסדרו מאתו ללכת הביתה: "הנה אדוני לא לדקת בואה, ואם חטאה הקהל היא, להטוא בלשונו ולמהר לדבר בשיג ושיח כל הויכ, ולרוב בהגדות של דופי (והספר יואל מן הכלל הזה) ולהרות על לוחה האבן צבית הדפוס כל העולם על רוח אים ואיב, האם יראו ויעשו גם החכמים כאלהם ובגיוסם ויקדשו את העמא והכול ויעלו דון באמת? ומה יקרו לי דברי אמת: בני, הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר!" אז שקק גיינער בקרבו והסיב: אולי ואולי לדקת ממני, ונתן לו ידו לשלום והלך לדרכו.—

עוד פעם אחת הלכו שניהם לבייל בהפראָמענאָדע בברעסלויא, וכמאסו לפי המו שאלהו פֶאָביוס, מה משפטו ודעתו על ספר מהנגדו ואיב ריבו במלחמתו של תורה, הד"ר גראַמץ, אשר הניח אז לאור הכרך השביעי מ"קורות היהודים?" ויענהו גיינער: "הוא טוב עב"ש יותר מחבריו, הכרבים הראשונים!" וברוב דברים ביניהם, ספר לו גיינער ג"כ כי עלה במחשבה לפניו לחבר ספר "קורות הליטעראַטור העברית". בפגוש פֶאָביוס אח"כ על דרכו את הד"ר גראַמץ וספר לו את מחשבתו של גיינער המזכרת, השיב לו לפי המו: "אמנם כן, הוא באמת מסוגל ומוכשר להבדל ספר כזה, וזאת היא אומנתו המיוחדת וראויה לו!"—

ע"ד אופן התודעו עם ההכנס האחרון הזה, ההוקר בקדמוניות ולשונות והמפורסם ע"י ספריו הנפלאים, יסופר בקונטרסו של מיעוץ כדברים האלה: ההכנס ה' יעקב בערנאים היה זד ומת בזרד במנהגי חייו, וביחוד ביהוסו וערמו להבריו בכלל ולולתו בפרט. מעולם לא התאדה לאחד, וכפיוש מן הצבור היה תמיד, וכל מיני ההתחברות שלו היו במלוא מובן המלה הפשוטה הזאת: כנה בא אל כליו ודרושותיו, ולא קבל פני אדם בביתו, וגם בשעות ההפשיות ממשמרת פקודתו בהסעמינארים, לא דבר עם איש מבני גילו אף רגע, וכבורה מן המהפכה, מהר למשכנו בביתו ונעל הדלת אחריו, למען לא יבוא היו איש לשחרו, ויפריעהו מעבודתו! ויהי היום, כשמעו פאביוס, כי בעוד ימים מעטים יעזוב הה' בערנאים את העיר ברעסלווא במצאו פקודת המלכות לפניו, להיות משניה ראשי (אבערהפאביבוליאמעהקאר) בעקד הספרים אשר בעיד באָנן, אז מאד ערגה נפשו לדבר ולראות את ההכנס הגדול הזה עכ"פ פעם אחת, וישאל את מיודעיו ויבקשם, להראות לו הדרך האפשרי להגיע למחוז הפצו; והמה יעצוהו, להכות כחצות היום סמיך להסעמינאָר או במקום המיול (פראָמענאָדע) הקרוב להסעמינאָר, ואם יפגוש שם איש קטן הקומה, ההולך ברגילות בהזמן הזה וכשעה הוא מדי יום ביומו לשוה על פני הככר הנזכר (וסימניו הנכרים היו: כי הלך תמיד במחסה מסטר (רעגענשירם) בידו, ומנעלים על גבי מנעלים (אָבערשוהע) על רגליו ומעיל על כתפו, וכן היה מנהגו ללכת גם בתקופת המזו ברגילות, כאשר היה אסטנים גדול טאין כמוהו, והיה מפתח תמיד מגשם וזרם ומטר כי יתכו ארצה, או רוהות באות ומנשבות בו!), אז ידע כי הוא הוא בערנאים, ויקרב אליו לקדם פניו בכרכה, ואולי לא יסרב לו וירצהו. פאביוס עשה כהעצה היעוצה, וכאד שמה בראותו כי תשוקתו נמלאה, כי כמעט נגש אליו לשאול בשלומה השיב לו גם הוא ברכה אל חיקו בענות הן, ויאמר לו כדברים האלה: «כנים הדברים, שנסיעתי קרובה לבוא, ואני טרוד כעת בהכנות רבות, ולכן לא ירשני הזמן להשתעשע אתך בביתו, אך אם תאבה, נלך ברגש ונטייל קצרות על הככר הזה במשך שעה הראי». «השעה הזאת» יאמר פאביוס «לא אשכח כל עוד נשמרני ביי», כי בה שבע ענג וגיל למכביר, בהאזינו כל אמרו פי ההכנס הזה המפיק מרגליות (ואשר רוב דבריו סבבו על צירי ענינים שונים הנוגעים להספרות העברית) ומתק לקחו אשר יערוף כמטר! בשיחתם על אופן הבקרת וההגהות בספרי הקדש, ודרך ההדש ומחדש מטבקר עמנו וזולתינו, אמר לו הה' בערנאים בשחוק פיו: «שגינות כאלה מי יבין; האנשים האלה הוטאים בנפשותם נגד הבקור האמתו, בהפצם לתקן ולהגיה, לנסח ולשנות דברים עתיקים ומקודשים כאלה! הנה אנחנו הפילאָלאָגען מדקדים כחוט השערה ונזהרים מאד להגיה ולשנות מלה או גם אות וציון אחד בספרי האָמער, העוֹצֵד ודומיהם, ועתה באים המתחכמים הללו בכשיל וכלפות וקרדומות על המסור לנו בקדושה, בספירת המלון והאותיות מדורי דורות ובמשך התקופה המסוימה משני אלפי שנים בערך, והוצים לנסח ולשנות את הכתובים כפי רצונם ודעתם, בעת אשר גם מנעול השפה המתה

הואת יחסר לנו! ועל הדברים האלה אשר יצאו בתלהבות טפי חמקת הגדול הזה, השיב לו ה' פאביוס לאמר: "סלה לי אדוני, אם אמחר לאמת ולהחליט אומר, כי מדברך כתבתני גם אנכי לאחר מדיידי בווען (הוא החכם ר"מ שמערן אשר הדפיס את מאמרו זה בה"כוכבי יצחק" שלו חבורת כ"ט) עם דברי הלצה האלה: "הטטמע ומרטע ומנסה את כפרי הקרש" אז פשט לו בערנאים את ירו ברגשי הן וחסר, ואמר: "יפה אמרת יידי וצדקת במשפטך!"⁷ גם עם החכם הגודע ר' שלמה ניססען כרת אז פאביוס ברית ידיות בברעסלויא וביניהם היה קשר הידיות אמיץ וחזק מאד, ולא עבר יום אחד אשר לא בקרו וקדמו פנים זה את זה בביתם. האהבה המסותרת (סימפאטיע) אשר שלטה בין משפחות ניססען ומיעזעס לא נתקחה אף למרחוק, בנוסע משפחת מיעזעס מברעסלויא ללייפציג בשנת 1867 למצוא שמה דירת קבע, ומרוץ־המכתבים התארך ביניהם עד עת נאסף האיש הנכבד ורם הערך הזה, בסכת מחלתו קוצר רוח — אסטמהא) הממושכה שנים רבות ושמה קץ לחייו. ארץ אשכנז הרתה חלטה וילדה את החכם שלמה הזה, שנולד בראשית המאה הנוכחית, הוא יום 31 דע־צעטבער שנת 1804 למספר הנהוג, בעיר ברעסלויא (שלעזען), והגיע לשנת הששים ושמינה למי חייו, במותו ביום שבעה ועשרים לרח אדר שנת 1872. החכם ר' שלמה ניססען היה מתבודד באמת ביקרו ותכונות נפשו ודיעותו הכללית והנפלאה, והיה יחיד במינו בדור העבר והחזוה! הוא היה אהוב ומכובד בעיני כל בני עירו ושעשוע נפש לכל יודעיו ומכיריו, ואין לנו בימינו חכם כיוצא בו! עליו נוכל לומר בכלל: התורה והחכמה וראת ה', אהבת אדם ונפש עדינה, בו התאחדו ויחדו היו משולבות בו, אין רבר קמן וגדול בגפ"ת ושו"ת, ירושלמי, ספרי, ספרא ותוספתא, בקדמוניות, מדרשים וספרי השכלה וספרי ח"ן, אשר לא נגלו לעיניו, וכל רז לא אנים ליה! כל גדולי וחכמי הדור ידעו והכירו את מעלותיו התרומיות מיום נואו להשתקע בברעסלויא, ואין איש מפורסם בתורה וחכמה מקרוב ומרחוק אשר לא בקרו ושחרו בביתו, לשמוע נעם מדברו ולקחה, או לשאול בעצתו בכל הנוגע לדברים רוחניים וזמניים, וכל הדבר הקשה יביאון לפני החכם הגדול ואיש הרוח הזה! מטכתבו של ה' מיעזעס להט"ל "המגיד" (שנת 1872 נומר...) אחר פטירת הר"ש ניססען ז"ל, הוגר לנו, כמה גדול הפרץ וכמה רחב המקום הפנוי אשר השאיר החכם הגדול הזה אחריו בהלקחו מאתנו! שם יודיע גם הכבוד הגדול אשר חלקו לו בחייו חכמי ברעסלויא ובראשם גיינער ונרנאמן, אשר כתלמידים וחברים המקשיבים לקול רבם ואלופם נכנסו לבית מדרשו לקבל פניו ולשמוע משפטו ובקרתו, הנחתו והספתו על כל הנאמר והנכתב בדבר חדש וישן.

⁷ דבר יעקב צענזאס טול בשנת 1824 צענזאס וזיס מורה בדיעות קדמוניות (אלטערטומספארשונגען) בהמחשבה לאנשישעס־עטינאר בברעסלויא, מבנה 1853 עד 1867, וח"ש אבערהאפביבל־אטהעקאר צענזאס וסס מה בשנת 1881. מנין הוא מאד עיי ספריו הפלאוסי, והיה גם חנר מונתק לדידו האוסרס בונגען. עוד יס לו חס צעס מפיאל העיר. ממונ בערך עשר גזיס גולד צענזאס בשנת 1834, והוא טעו פראפעססאר צענזאס וסס ליטערעאטור־היסטאריקער מניין.

אשר היה בדעתם להוציא לאור הדפוס. אם כי כמעין המתגבר היה דרך שינוי ושיחו ולמדו, ורובי תורתו וחרושו השמיע ליודעיו ודורשו (בע"פ) והאציל ליחידים הנ"ל ברכה משפעתו כיד ד' המוכה עליו עכ"ו היה כל ימיו נחבא אל הכלים ולא גלה את מקורו עי"ד הדפוס, וגם טעמו ונמוקו ע"ה כפי מכתבו בעצמו הגלוי כיום לקוראי "המגיד". —

אולם חבתו הנאמנה וידידותו הנצחת למיעוץ ולכל בני משפחתו עלתה על חבתו לכל ידידיו אשר בקשו קרבתו וחכמתו ובמכתביו לה"ר פאכיוס (אשר

Salomon Nissen.

אולי יתרצה להוציאם לאור הדפוס ולפרסמם בקהל) ולאביו ז"ל בלייפציג, יפיץ מעיני רגשותיו הפנימיים של אהבה לשמה, וחותרם לפעמים את מכתביו בדברים של אהבת אה, כמו: "הכואב על פרידתך ממני" "רעך כאחך הנמכר לך לצמיתות באהבתו אותך" "אוחבך הנאמן באהבתו" וכדומה, באמצעות ידידו זה וע"י מכתביו אשר ערך אליו, נגדו לפני פאכיוס כל תמונות נפשות חכמי ברעסלויא וכל הגסתרות בדרכיהם ומנהגי חייהם, אשר הרב ניססען ז"ל ידעם כמתכנתם. —
על דבר השרפה אשר שרף הרש"נ ז"ל בעצמו את חרושו וכתביו, מרם לקח אותו אלהים, וסבת המעשה הזו ההוא, כבר הציע ה' פאכיוס את מאמרו

בפומבי (שם), וע"כ לא נחויץ הוא לשנות הדברים הנאמרים בעתם. — (8) כל דברי החכם הזה הנאמרים באמת או בדברי הלצה ובדיחותא, הפיקו חן ונעם מאת השומעים ועל לשונו היו תמיד חסד ורצון טוב ואהבת אדם בכלל. גם היה הוא יהודי נאמן לה' ולתורתו במחשבה ובמעשה, ומתנגד אמת' נגד כל התקנות והחדשות בהיהדות, ותמיד מלא שחוק פיהו על מעשיהם של הרבנים באשכנז, על אסיפותיהם וישיבותיהם לחדש או לבטל ולתקן מנהגי ישראל הקדמונים, ובמכתביו לה"ר פאביוס מתרעם ומתלוצץ על הילדים האלה הרוצים לסתור בנין הזקנים בתורת ומנהגי ישרון ובאמונות ודעות, ומכנה אותם "בעלי קטני אמנה" והלומדים לשונם לדבר שקר"; וככל זאת במזוג הערץ ואהבתו את השלום, ובתכונת נפשו העדינה והנמויה כ"ע להישיב, שמר את פיו מהלבין את פני חבריו וידידיו ולפגוע בכבוד כל איש אף כמלא נימא, וקבל את פני כל ידידיו גם מכתות ומחשבות מתנגדות ברוב נעימות ואחזה וריעות. תורת חכם היתה מקור חייו כל ימיו, וד"ת ואגדה משכו את לבו של האדם הגדול הזה. (9)

זוגתו הנכבדה וטובת לב מטה איזה שנים אחריו, והמה השאירו אחריהם שני בנים מגדולים ה' דוד ולעזר ניסמען נ"י מברעסלויא, בתור סוחרים אהובים ונכבדים ובת אחת נשואה להסוחר שפיטצער באמעריקא. —

גם בלייפציג היו לפאביוס רעים אהובים ממשיכילי בראדי, כמו : הח' צבי בודק ואחיו הבכור ליבוש בודק ובנו בערנהארד, אברהם היילפרין (10), מרדכי

(8) באחד ממכתביו המונחים לפני, כותב החולדה הזאת, כותב לפאביוס כדברים האלה : זה ירחים אחדים בקם ממני הד"ר גייגער להראות ולשלוח לו קונטרס חדוש' אשר כתבת, אבל אנכי לא מלאתי את בקשתו, יען כי כבר מסרתי הזון מכתבי וכתבי אל המוקדה וגם את הנשאר חדון בשרפה ; כל הימים אשר אני חי לא מנעתי לשום אדם כל אשר יחפון ממני, וכבר מסרתי דברים במהנה גמורה ונדפסו ואין מי יודע מבטן מי ילאו, אך לא יאשר אחרי אף עלה אחת, כי לא זכיתי לבנים הולכים על דרך שיהי ומי יודע אם לא יקהו רב טובי לעטוף בהם גבינה או חמאה כנהוג...

(9) באהבתו את האמת ובשנאתו את החנפה, הוכיח תמיד את עמיתיו וידידיו על פניהם אם שגו וטעו בחדושה, וכמה פעמים אמר להד"ר גייגער בפניו (ובמעמד שלשן !): "אמנם אדוני הד"ר ! חורקך זאת איננה אמתית (איכרע "גרינע" חורה !) וחדוךך איננו עולה יפה ! ואם תשמעני, מחוק זאת מספר כתב יד שלך (הוא ספרו הנודע והמפורסם, אורשריפ"ט), לבל ישחקו לפניך הנערים!" —

(10) החכמים ר' צבי בודק וגיסו ר' אברהם היילפרין, ספרו פעם אחת לפאביוס בעדות שנים "שחוקתם הרב הגאון שו"ר ז"ל, קרא בביתו באחת מרעיו ומיודעיו ובקול ששון וגיל את הסיר, למנחה על מות לבן" הגדשם ב"ארעינטי", וכלם קראו היוד (בראיוא) ! גם הרב הגאון ר' צבי חיות ז"ל, הלל והפליא בהיותו פעם אחת בקראקא את הביר הזה, יהוא ככה זכרונו הנפלא ידע אחרו בע"פ, וכפי המסופר מפאביוס שמעע בבית הרב הגאון ר' צעריש מיזעלם ז"ל, ידע ג"כ בע"פ את ספרו יאסט "קורות היהודים".

קאליר ⁽¹¹⁾, שמואל ביק ⁽¹²⁾, יעקב מאָפּראָווער, ישעיה מאיר פֿינקעלשטיין, משה קאַהנער (מיטד "אגודת קהלות באשכנז"), וזה האחרון היה ביחוד רבוק אליו באהבתו הנאמנה, ורק חמות הפריד ביניהם; וגם ה' יעקב נאָכאָד זיל, אלכסנדר ווערטהוייער (שני אלה חמה ראשי פרנסי הקהלה בלייפציג ⁽¹³⁾) והרב דקהלות פולין בלייפציג, הגאון המפורסם ה' שמעון הורוויץ ⁽¹⁴⁾ נ"י. זה האחרון, אם אמנם מנת החרדים ואוחזי הישנות הוא, בכל זאת הוא גם חכם ומשכיל על דבר אמת בבת אחת. הוא ראה וידע את רוב המאמרים ורבדי שיר ומליצה שיצאו לאור מידיו פֿאַביוס, ואשר כלם מצאו חן בעיניו והסכים עליהם, גם בהשיגו את ספרו "קורות הפילוסופיא החדשה" אשר יצא לאור בשנת תרמ"ז ואשר מני אז נודע הוא לשם ולתהלה בעולם הספרות, כתב אליו מכתב תודה, המלא שבחים ותהלות על מפעלו הרב. ⁽¹⁴⁾ גם הרבנים המפורסמים מהחרדים באשכנז: הרב הילדעס

⁽¹¹⁾ אהבוב זלח לחוב רוהני, להזכיר בדקך רגב גם הערה אחת שאמר החכם ר' מרדכי קאליר ז"ל לידיו ה' פֿאַביוס, בעת אשר מאמרו הופיע לאור במכ"ע. אויף דער קאָווע' מסתכער מאזוך וצק ממנו אז להביא את הדברים הלה בשם אומרים לעת מצוא, וז"ל: "הנה מסדרי הפלה הי"ה במוסף לראש הבנה הקביעו את הנוסחא בזכרוננו ויבאל בדברים הלה: "בהגהותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצוה", אם כן "הורה ומצוה" נאמר ולא פילוסופיא ועקרים אמוניים או הכמה נסתר, וזה מופת הוהך לדעהך במאמר הי"ל! ודפסה". והנה ממלא בזה רצון המשכיל השלם הזה, והעשה החסד האחרון עם נפש החכם המנוח הי"ל בשם ידידו הגאון ה' פֿאַביוס נ"י. ר' מרדכי קאליר שבק לן חיים בשנת 1886 בעוד לא הגיע לבנת התניבות ושם לימי חייו על פני האדמה הזאת.

⁽¹²⁾ ר' שמואל ביק ז"ל היה אחד מהחוקרים היושר ממונים בדורו, וביחוד בידיעת הקילוסופיא העתיקה, כאשר ישרו ועידו עליו ספריו הרבים והיקרים מאד, כמו: "דער פֿלאטאָניסמוס", "פֿאַך סאָקראַטישע פֿהילאזאָפֿהיע" (2 בעדע 77—1876). "פֿהי" לאזאָפֿהיע דעם רעכטס", "דעם שאָנען" ועוד, והוא מפורסם לזולתו ועם יבאל לא ידע כמו זכרו! —

⁽¹³⁾ ה' פֿאַביוס יהלל מאד בקונטרסו את בני ידיו הלה בחור ראשי העדה המנהלים באמונה את עדה, לזן מרעהם, באמרו כי מאד מסופק הוא אם נמצאו עוד בקהלות אחרות וגם ברופ"ש בני פרנסיס טובים לנצורם כמוהם, אשר לא ירפו יומם ולילה מדאוג לטובת הכלל ובאזהרה לבמה. ה"ר יעקב נאכאד נפטר באיזה עובה בשנת 1882, וה' פֿאַביוס חבב עליו אז בור קטן בהמכ"ע "לייטערפֿאָרברבלאָטט" נ"ו. 16 משנה היתה. הו"ל במנדובורג ע"י ה' ראהמער, ובה הארו:

פֿעלעט צדיק תהלתו מַגְדָּת,
שבֹּדַת הקדוש צֶעַד עוֹמְדָת!
הַעוֹשֶׂה צְדָקוֹת בְּכָל יַעַת,
יַעֲקֹב נֶאֱכָאֵד לֹא מֵת!

⁽¹⁴⁾ וזה לבן המסכת: "אל כבוד הרב המפורסם חכם וזלם בכל מדע, חוקר ומליץ גפלא כמו"ה פֿאַביוס נ"י מיגעס! וזלי אהרתי כאשר בא ספרו היקר לידו, אעבור במךך

היימער פבערליך והרב לעהמאן ממאינן הרבד לספר בשבחה ספרו הגדול הנ"ל במכתבי העת שלהם: „ידישע פרעסע“ ו„איוואעליט“ וגם הדי"ה בערלינער והאפערט מאנן בבערלין, דיר ברילל' בפ"פ איז דיר עהרענטהייל בפעסם הללו ופארן את טפערן זה במכתבי עת שלהם: „מאנאצין פיר דיא וויסענשאפט אים יודענמחוס“, „פאפולארי וויסענשאפטליכע מאנאטסבלאטטער“, „אללגעמינע ידישע פעסטער צייטונג“ וכמוהם גם הבני וחכמי הו"פ אסטערדיך, אונגארן, אומאליען וצרפת ושאד מדינות הנאורות וגם מעבר לים כלם הורו ואמרו פה אחד כי הגדיל המחבר

היזה ימים בין זכרי מאלטיו ומערכותיו ואלכוז לכבודו הודתי מקורות לצי על אשר כדתי זו בזוכו בזיון מפטי הנקלה על פועל ידיו והנה ענה רואה לזכר כי לא מלאכת שפוע או חדש ימים הוא לפני, להדור במעמקי מזלות רעיונותיו הנבזים אשר אין וחקק בדעות החכמים אשר חיו בדור שלפניו, והביא לנו מטעמים כאלה בלחות שפתו ספה העפרים — ואם אמרתו אחכה במחזי עוד, יגורתי פן ימלאני עון ואלהים מכפוי עונה, אשר ע"כ מלך לבי עלי, יהי נא הפעם אמרי המעטים לרצון לפני כבוד חכמתו ונסה בלתי חקף אומר על ספרו היקר כי לא בא עוד כבושם הזה בספרותנו, כי מלבד החקירות הכמות וההגנות, אשר היה לו אור החכמה לאור טעמים, הנה טפה העברים השחק בענין יסוד והדרה לפניו, ולכל אשר יחפון יפנה בנעם ויוסי מדבחותיו, להסיר פני הלוע במקום הקסה לשמוע, וכל אשר לו עינים לראות ולב להבין אמרי דעת, יהודו ויגיד לו מקשה שבהו פניו כמוני היום הכוזב בנשואת אהבה וכבוד, מוקירו ומכבדו נח,

שמעון הלוי איש הירווימיץ.

גם החכם המפורסם מויה שלמה זלמן חיים האלבערשטאם (בזח"ה) מצעליען, הריץ לידיו ה"פ פאזיום מכתב הלה על ספרו הפילוסופי היקר הגייל והגני מעתיק אורו פה ככתבו ובלשונו: „לכבוד הרב הרבס הנכבד, החוקר המהולל והמליץ המפורסם מויה פאזיום מיעזעס נ"י שלום! זה מקובל זכיתי וקניתי ספרך היקר קורות הפילוסופיה החדשה ח"א, ואין מלה בפי להגיד לך גדל מחתו בקראי בו, כי הבהומתי על המראה איך עלה בידך להריק את שטותיהם של קאנט עם בעליוננו מל"א ללשתיק נחה, ברה וקיה, ולשה"ק בידך כחומר ביד היונה, ומלבד זה איך מעתיק בלבד, רק מעמיק ויורד ונוקב עד פנימות השטות ההן ופעמים כפות דעתך בזה מדעס, ולי מה יקרו רעיונך על ברוך שפינאזל ושלמה מיימוני, ואלוים הם הדברים להעתיקם ללון אכנו, כי יש בהם חדשות וגלויות. — גם זכר עשית לבס סוהק הדגם הגדול ז"ל (נד 155) ומי יקן ויעלה בידך להוציא לאור עולם גם את כתיבו, להאיר עני העברים, ולכל יראל יהיה אור במוצוהם! —

מוקיך ומכבדך

יש. ז. ח. האלבערשטאם.

עוד מכתב אחד מאלה הסדוכים הוואלדאן מפעטערסבורג המפילא מאד את ספרו הגייל, הגני להעתיק פה לפני הקוראים מלה בלתי:

„האכנעעהרשער הער! אינדעס איך איהנען מיינען איריכטיגסטען דאנק פיר דיא גימינע צווענדונג איהרער פאריציגל ישריט „געשיכטע דער ניערן פהילאזאף פהיע“ דיערמיט אויסשפיענע, מיס איך מיינע בעוואונדערונג אויסשפרעכען, ניכט נח

לעשות במחברתו הגדולה הזאת¹⁵, וזה הוא לאות ומופת חותך שמאד צדקו הדברים שכתב לו ידידו, אוהבו ומגיני החכם ר"ל ראזענטהאל ז"ל (גובר החברה "מפיצי השכלה" בפעמערסבורג) ברוב מכתביו וגם בראשית קבלתו את הגליונות הראשונים בעת אשר יצאו ממכש הדפוס, וזה לשונו במכתבו מן 13/25 אויגוסט שנת 1886, המונה לפני כעת:

"כבוד ידידי הנכבד! מכתביך היקרים מירח מאי ומן 19 חויז בלויית שלשה גליונות מודפסים הגיעוני, ושמתני מאד לראות את פועל כפיך כי הגדלת לעשות; הקומץ הזה מחזיק מרובה, יכלול רוב הכמה ומדע, והכל ערוך בטוב מעם ודעת ובשפה צחה וברורה, ומחכה אני לראות הגליונות האחרונים ואת הספר בצאתו לאור כליל בהדרגה. — כנים דבריך כי ספרך ראוי כי יעלה על שלחן הרבנים ויתרחב בכתי הישיבות בארצנו, כי מבני ארצנו תצא תורה, וכן אעשה איה, לשלחם לכל אלה, השוקרים על התורה והמדע. —

מיקירך ומכבדך

ל. ראזענטהאל."

החכם הנכבד והמפורסם לשבח מוה"ר יהודה ליב דמקריא לעאן ראזענטהאל ז"ל היה ידיד נחמד ואהוב בכל לב ונפש לה' פאכיוס כל ימי חייו, וגם היום עור זכרונו בפיו תמיד. הוא היה חובב ודורש שפת עבר ותומך ביד כל מפיצי השכלה בישראל ברוסיא, ומיום אשר נהיה לגובר חבורת "מפיצי השכלה" בפעמערסבורג, הרבה להועיל להיטיב לאחינו בני עמו יושבי רוססיא, כי כל מגמת

איבער איהרע אויסגעצייכענטע קעננטנים דער נייערן פֿהילאָזאָפֿיע, זאָנדערן אויך איבער איהרע אונגעוועהנליכע גאבע, איינען זאָלכען שווידיגען געגענשטאנד מיט זאָלכער אויסגעצייכענטען קלאַרהייט אונד אַללגעמיינען פֿערשטאָנדליכקייט, אונד דאָבייאַ אין איינער פֿיר דען געגענשטאנד זאָ אונגעפֿינגען שפראַכע דאָרצוֹ שמעללען. זיא האָבען אויך דורך איהרע אַרבייט איינע פֿיהלברע ליקקע אין דער ייִדישען ליטעראַטור אויסגעפֿיללט, דאָ דיא מייסטען אונזערער פֿהילאָזאָפֿיִש־דענקענדען יודען גאָך טיעף אין דער מיטטעלאַטערישען שאַלאַסטיק שמעקקען, אונד פֿאָן דער נייעסטען פֿהילאָזאָפֿיע קיינע אהנונג האָבען.

האכאכטונגספאלל איהר ערגעבענסטער

דניאל חוואָלזאָן."

¹⁵ בימים החלונים ובעוד לא נגמרה הדפסת החולדה קבלתי שתי חוברות החלונות מהמכ"ע "טאָנאַטש־שריפֿט פֿיר ליטעראַטור אונד וויסענשאַפֿט" ס״ז הוי"ל צווייטן, והנה כוללות בקרת חכמה ופרכית מאד הח' ופרופסור קסטיליוני על הס' הני"ל של מועזנס, לרומס מאד זה יקרו וערכו וזה תוכנו וזכרו; ואלה סוף דברי בקרת החלונות, אשר אציאם לעיני הקוראים כהיום בשפת המדוברת (דענעמבערעסט זײַטע 388 יאהר 1889):

"גאָטט מאָגע איהם געוונדהייט אונד קראַפֿט, גייסטעפֿרישע אונד הערצענטרווע געוואָהרען, אום אויך דען צווייטען טהייל דיעזעם האָכגעדריעזענען ווערקעס צו שטאנדע צו ברניגען, צור עהרע אונד ציערדע. אונזערער הייליגען שפראכע אונד זיין געעהרטער נאמע ויירד אויף דיא טאפֿעלן איהרער ליטעראַטורגעשיכטע מיט טיעפֿען אונאויסלאָשליכען גאָלדענען לעטטערן איינגעגראבען ווערדען. —"

פניו היתה, להוציאם מאפלה לאורה; וכידעו כי רוב היהודים יושבי המדינה הזאת לא ידעו ולא יבינו כל ספר ולשון, בלתי אם שפת עבר, ראה ראשית לה לתת חזק לשפתנו הקדושה ולהביא בקהל העברים ספרים כתובים בשפה ההיא ומרבים דעת והשכלה בישראל, למען יפקחו עיני העברים ויראו את אור השכלה כי טוב הוא. גם השתדל כל הימים להוסיף און ועצמה להחכרה הנכבדה הזאת ופעמים אין ספורות הויל הוא זהב מכיסו לצרכי החכורה, והוא האיש אשר ידו יסדה אף הכינה מחלקה מיוחדת בחכורה הזאת, הלא היא המחלקה „להרחבת שפת קדשנו וספרותה“ אשר הציבה לה למטרה, לתמוך בידי המחברים העברים, המביאים בקהל הקוראים ספרים מועילים כתובים על טהרת לשון הקדש. בשנת 1886 הוציא לאור החלק הראשון מספרו הגדול „תולדות חכורת מרבי השכלה“ אשר נדפס על הוצאותיו ואת ההכנסות הקדיש לצרכי החכורה, ובימיו האחרונים, בעת אשר כבר היה חלש ורפה כח, השתדל להוציא לאור גם את החלק השני מספרו הגדול הנ"ל. בקיץ משנת 1387 נסע לארצות החמות, לאיטאליען ומיראל, לשאוף שם רוח צה ולהתרפא מחליו, וגם משם החליף עם ידידו ה' פֶּאָביוס מכתבים ואגרות בענינים שונים. לפי מכתב חתנו הפרופֶּיסור קארל בערנשטיין בבערלין, גברה עליו מחלתו בעיר נערוי באיטאליען, ותאלצוהו ללכת לעיר רחוקה Locarno הקרובה למקום Lago Maggiore במדינת השווייץ, בתקומו כי ימצא שם מזור למחלתו, אולם שם נחלה עוד הפעם במחלה אנושה מאד ויגוע ויאסף אל עמיו ביום תשעה עשר לירח יוני שנת 1887 (כ"ז סיון תרמ"ז), במקום זר שאין מכירים אותו ואת ערכו הרב ז"ל, לדאבון ולמגנת לב ידידו החביב ה' פֶּאָביוס ולב כל רעיו ומכיריו הנכבדים. מרם מותו כתב עוד שני מכתבים לה' פֶּאָביוס אדות ספרו „קורות הפילוסופיא החדשה“ והמה נשלחו לירי, מפנקסו של ה' פֶּאָביוס, ולמען לעשות ציון ואזכרה לנשמת האיש המעולה הזה, רב הפעלים לטובת אהיו בגופניות ורוחניות, וכמעשיו המצויינים לטובת הפצת ספרי ישראל ושפת קדשנו בין אחיו בכל מקומות מושבותיהם, אעתיק אותם פה בכונה מהמונחים לפני כעת בשעת הכתיבה :

(א) „Tyrol) Arco, קורוויז, 22 מאָרץ 1887.

„ידידי הנכבד!

„זה לא כביר באתי הנה לשאוף רוח חם וטוב, ופה הגיעוני מכתביך האחרונים (לפ"ט) ואמהר להשיבך, כי ספרך ומכתביך השגתי זה אן, ונתאחרה תשובתי יען מסבות שונות לא התאספנו בחברתנו, ורק מרם עזבתי פ"ב ראיתי כי יוצע ספרך וכו'... אך בכלל אומר לך, כי ספרך מצא חן ויחלוחו בשערים, ונהנית, כי כתקתי כן היתה, ואלה חובבי שפת קדש ומוקירי חכמה ומדע, אף כי מתי מספר המה, ידעו להוקיר ערכו ויפיק רצון, ואקיה כי לא יעברו ימים ויתפשט בישראל. —

„ואוסיף עוד, כי מרם נסיעתי קראתי לאספה את כל חברינו הנכבדים, העוסקים עמדי בהמחלקה המיוחדת להרחבת שפתנו, ומכסנו עצה מה להוציא לאור בשנה זו, ומאד ינעם לי כי הסכימו פה אחד להצעת, לעוררך להדפסת החלק השני, למען יהיה אז פלי שלם. ועתה הנני פונה אליך

בבקשת: להודיעני הנה את הפרטים מטעם החולק השני, ואת מחשבתך
 בזה, אך יצא לאור. אנכי אוכל להבטיחך, כי כל אשר יהיה לאל ידי אעשה
 כי הפצנו ימלא וכו'...
 ידיך מכבדך ומקירך
 ל. ראָוענטהאל.

(ב) Nervi, ביא גענוא, איטאליא, האָטעל אנגלאָ, 6 אפריל 1887.

ידידי היקר והגבד!

לא השבתך עד כה יען תקעתי אחלי הנגבה, והוטב לי פה ב"ה. והגני
 גם אני אחשבה לסדר לראות פניך בבערלין בשווי שמה א"ה כפי תקותי בערך
 הג השבועות ונחליע על הפרטים מכל אשר לפנינו. אל יפול לבבך כי לא
 יטרו ספרך עוד לא נודע ברכים, כי בהודע הספר וערכו ימצאו קונים עליהם.
 קראתי כל הבקרות על מחברתך ושמחתי כי כלם ירכו בשבחה ויהללוה.
 "לחגם תתן לב לשריקות נער ונער (נגד מאמרך ב"המצפה)" ואין
 לענות לכסילים כאלו! ובשווי לבתי אדבר מזה עם עורך "הכנסת". —
 וד' יברכך בכל, כחפני ידיך ומקירך
 ל. ראָוענטהאל.

בין ידידי ואהביו אשר רכש לו פאביום בליפציג מיום בואו שמה. נחשב
 בראש ראשון הרב דמתא, הד"ר אברהם מאיר גאלדשמידט, אשר היה מודע
 ורע חביב לחותנו הר יצחק טיענעס ז"ל במשך יובל שנים ויותר! בהמכ"ע הו"ל
 בווע, בשם: "מאָנאטסשריפט פיר ליטעראטור אונד וויסענשאַפֿט דעס
 יודענטהומס" (חברת המישרית משנת 1889) כתב ה' פאביום את תולדות הד"ר
 ג"ש המנוח ז"ל, אחרי אשר שבך לן חיים רביעי לאודו ראשון ש"ע, ואנכי אעתיק
 פה ממכ"ע הנ"ל וכן מספר הזכרונות הנדפס אח"כ על ידי זוגתו בהוצאות הקהלה
 איזה דברים אודותיו הדרושים למאמר התולדה הזו:

הרב החכם רא"מ גאלדשמידט נולד ביום שני לירח אפריל שנת 1812
 (כ' ניסן תקע"ב) בקראָטאָשין מחוז פּאָוען לאביו ר' ישראל גאלדשמידט ולאמו
 רבקה ממישפחה כבודה בענאס. מצד אביו ואמו היה מתיחס להרב חגו מעיר
 פּאָמטער ולהגאון מוהר עקיבא אגור מפוין, אבי אמו היה בעל תורה וחכמה גדול
 ורצוי לכל אחיו וגם לפקודי הממשלה, ע"י ידיעותיו הרחבות ובפרכו קדימה בימים
 ההם בין הראשונים של "ההשכלה הברלינית" והיה מכונה אז "הבענאס האישכנזי".
 תחת השגחתו למד נבדו אברהם מאיר גמרא פוסקים ותוספות ושפת עבדית
 ואישכנזית ופולאנית בהתמדה גדולה, ובעודנו נער כבן י"ב שנה החלה לפעם בקרבו
 התשוקה לעזוב את מקום מולדתו היא העיר קראָטאָשין הקטנה, אשר עוד עמדה
 בזמן ההוא משפל המדרגה במצב ההשכלה והצער קדימה ביחס וערך להערים;
 בערלין וברעסליוא, ולשום פעמי לברעסליוא, להרחיב שמה את חוג למוריו
 וידיעותיו במדעים ולשונות; ואם אמנם מעמד הזמני של אבותיו יד או אחוזנית
 ולא היה לאל דם להעביר כל טובם לפניו ולהיות לעור כנגדו בהוצאות הדרך

ולתמו בכסף מלא הנחוץ לו במקום זר שאין מכירים אותו לשלם שכר מלונו ומאכלו ומשתתה בכל זאת באומץ רוחו וגמירת דעתו העזה בלבו פנימה לנסות את כחו הגופני והרוחני בהוצאת מחשבתו לפעולת ידים, וגם בתשוקתו אשר התנוססה בקרבו לתורה וחכמה, עזב באחד הימים פתאום את משפחתו ועירו והלך לברעסלויא, מחוז חפצו. ע"י מקרים שונים אשר הצליחו את דרכו, מצא את מחיתו וכלכלתו באופן המספיק לו להשיג האמצעים האפשריים ללמדו בהגימנאזיום, ובמשך איזה שנים כלה שם את כל מדרגותיו וכי טוב וכרוב תהלה וכבוד. ברבות הימים החל לשקוד גם על דלתי האוניווערזיטאט, להפיק מאוייו ותאות נפשו מאז, להתעמר בגדולת מורה ומלומד בהפילוסופיא ובחקר הלשונות הקדמוניות אולם ההוצאות המרובות הנחוצות ללמודים גבוהים כאלה עוד חסרו לו, ולכן לא יכול להשלים את למדו בהאוניווערזיטאט, ובמצאו במשך הימים מקום נכון לו להיות מורה ומחנך תלמידים בלשונות פה בעיר קראקא, אצל משפחות אדלעה, באַגנשטיין (הנזכר למעלה כראשית התולדה) ואחרים. עזב את העיר ברעסלויא והעתיק את מגורו לקראקא לתכלית זאת, ופה נתודע להר"י מיעזס ולחד"ר קידש' בונים ונפשו נקשרה בכפשותם באהבה רבה כל ימי חייהם. במשך ימי שבתו פה בעיר קראקא, לא מנע את הגלוי מלכת לבית ועד לחכמים, הוא בית ד"י מיעזס ז"ל, כשעות הפניות לו מפקודת מורה אשר היתה לו, להשתעשע בחברת אהובו ודבוק מאז רי"מ ז"ל וכשפחתו היקרה כרוב גיל וחרוה. למבוקשו ולשאאלתו לשמוע בלמודי גפ"ת ומשנה תורה להרמב"ם, קבע לו ר"י מיעזס איזה שעות בבקר להתעסק באלה, וכמה פעמים ספר הדר"ג ג"ש למיודעיו בליפיצוג, וביחוד לידידו הנאמן פֶאביוס, כי רק על פי הלמוד הזה ב"מועדי שחר" (מאָרגענשמונדען), עלו בידו לדעת את כל היד החזקה להרמב"ם מראשו עד סופו כמעט בע"פ! וכלל לא גמר ג"ש את ההלל על ידידו זה "החכם הכולל" במלוא טובן המלה הזאת, אשר משיחות חולין שלו למד יותר מאשר שמע בכרעסלויא וכערלין מאיזה חכם היושב ודורש בקתדרא (קאַטהדרער־פּראָפּעסאָר). גם אצל הדר"ר קידש' בונים למד לעת מצוא איזה מסכתות מכבלי וירושלמי והיו מחדרין וא"ז בדברי תורה, הלכה ואגדה, החכמים הג"ל העירו בלב גאָלדשמידט את התשוקה להיות רב ודורש בפומבי (פרעדיגער), בראותם את בשרונו ושכלו הרחב כמדוש ואגדה, כי מוכשר הוא ביחוד לדרוש ברבים בהן שפתיו וכרוב אוני וחילו בלשונו, וכי תזל כמל אמרתו לדעת לעות את יעף דבר, ולהמליץ מחשבות ערומות בשפה צחה ונעימה מאד; והוא שמע לעצת ידידיו המוכהרים ונהיה בראשונה למורה אמנה ולשונות בבתי הקצינים וראשי העדה כווארשא, ואה"כ נתקבל ל"דרשן אשכנזי" שם אצל קהלת הנאורים בהוסד ההיכל הראשון ברוסיא ופולין בניה"ג ליהודים בלהקות משוררים ונבל ועוגב, על דרך "המתקנים החדשים" בקהלות אשכנז, דרשותיו בקהל עשו רעש גדול ככל העיר. ווארשא והלהיבו ביחוד את בני הדור הישן וגם החדש (וגם לרבות הנשים), וככה התענוג עליהם כל שומעיהם, עד כי בת יחידה של אחד מיחידו הסוחרים הגדולים מכת המתנגדים להמשכילים, היא הבתולה היפהפה, המשכלת ויעלת החן, מרת פוילנע שטערנפֶעלד, דבקה בו בכל נפשה ובאהבה עזה ונעשתה ארוסתו, ונקנית לו בקדושי־דרשה!

אחרי אשר השיג את כתר שם טוב "דאקמאר פילוסופיא" בכערלין, שב וחרז לווארשא לכנוס לחופה עם רעייתו האהובה, הנפלאה ויקרה בנשים הזאת. והיא ילדה לו שלשה בנים, יפ"ס בגופם ורוחם ונעלים בחכמתם ומדעם; האחד, הוא ד"ר החקים והמשפטים בכערלין (חתן הרב המנוח ד"ר אויב), השני הוא ד"ר הרפואה ושוכן ג"כ בכערלין, והשלישי הוא סוחר נכבד בוויען. אך האם על בנים ואשת החיל הזאת לא האריכה ימים, ואחרי מותה העתיק גאלדשמידט את אהלו למדינת אישכנז, לתכלית החנוך הנאות לבניו היתומים הנשארים לו מהאם המהוללה, אשר התאבל עליה כל ימי חייו. —

במשך ימי משכנו אהב כברעסלויא, נתקרב למשפחת אבותיו בענאם ונתודע להכתולה מרת הענרישטע בענאם, אשר משכתהו חסד ואהבה כרוח חכמתה וידיעתה הרחבה ועדן רוחה, ולמען מצוא אָם רחמה ולמלאות חסרון אשתו הראשונה, בא שנית בנשואין עם האשה הישרה הזאת, אשר הוכיח לו אלהים להיות לעזר כנגדו בשעת דחקו, זה חנוך הכנים! אכן שם האשה הזאת נודע היום לתפארת בעולם הספרות ובתכונות כפיה, ביסדה בתיגן-זחנוך לילדים (קינדער גאָרמען אונד ערציעהונגסאנשטאלמען), ודומה היא לדביתהו דרבי מאיר, כי כמות כן גם היא אשת ת"ח ר' אברהם מאיר ג"ש, וגם היא פתחה פיה בחכמה וחסד על לשונה בדרשותיה (פֿאַרלעזונגען) ובספרים מועילים להשכלת העם ולמשאלות הזמן. —

אחרי אשר הד"ר והדרשן המפורסם ר' אהרן יעללינעק עזב את משמרתו בקהלת לייפציג בשנת 1858, בחרו אותו כל ראשי העדה פה אחד לרב ולמטף למלאות מקום הנחסר, ומזמן ההוא עד יומו האחרון רכש לו ג"ש שם רב כבוד ויקר ושם טוב בכל מפעלותיו לטובת הצבור והיחידים במשך התקופה הארוכה של שלשים שנה ואחת. למלאות לו חצי יובל שנים מעת כהנו פאר בפקודתו זאת בתור רב ודרשן, הראו לו ראשי העדה אותות אהבתם אליו במתנת ידם הגדושה והרחבה סך שלשים אלף מארק אשר הגיחו לקרן קיימת לשמו ולזכרו נצח; וכן גם במשך מחלתו בשנים האחרונות שעוד לא עשו ידיו תושיה להתעסק בעסקי צבורו ולדרוש בקהל, והד"ר עקשמיין מלא מחסרו בתור מורה ודרשן, גם אז לא גרעו משכרו השנתי אף פרוטה אחת, וקבל כמקדם את כספו משלם. עוד יותר כבדוהו אחרי מותו במעשי הצדקה אשר עשו, כי הקביעו חצי שכרו השנתי (שעלה לסך 5400 מארק) וגם העסקא מהסך הזה לאלמנתו הענרישטע גאלדשמידט מדי שנה בשנה במשך כל ימי חייה, וכבוד העדה במקומו מונח ומופת הוא לרבים בפעולות נכבדות כאלה! —

עם הד"ר ר' אברהם מאיר ג"ש ז"ל נתודע פֿאַכיוס כביאתו הראשונה ללייפ-ציג, היא שנת תרי"ח, ומאז עד אשר הלך ג"ש לעולמו, היה קשר הידידות ביניהם אמיץ וחזק מאד, וכן תקפה גם אהבתו להחכם ר' יצחק מיעזעס זל עד יומו האחרון. ברגשות חבה יתרה מזכיר ה' פֿאַכיוס בקונטרסו את השעשועו היקר שהיה לו עם ידיו החביב הזה, וגם ביומא דשוקא הלך פעמים רבות לשחר את פניו, למצוא בזה מנוחה ותענוג רוחני לנפשו ולהרגיע מעט מעבודת מסחרו בהמעסע. גאלדשמידט היה בקי מאד בכל חדרי האגדה והמדרש, ואין דבר אחד מהם נעדר

ונעלם מזכרונו, וגם ידע חקר בספרות העברית בכל מקצועותיה, וידו רבה לו בדרישת הפילוסופיא החדשה ובכל הנוגע לעניני אמונה ודת. כפי המכתב האחרון שלו, אשר כתב לפֿאביוס ביום אשר נגמרה הדפסת ספרו: "קורות הפילוסופיא החדשה" (29/10 1886) ונדפס לכבודו שם בסוף הספר (ומאז והלאה עד סוף ימיו תשש כחו ולא כתב עוד אף אות אחת), הפליא בדרשה אחת בצבור בביהכ"נ את מפעל ידיו זה ואמר מקצת שבחו בפניו, ומסהיר עליו כי אך גברא רבה הוא מחבר ספר נפלא כזה למעשיו הרצויים למקום ולבריות. מאמרו ודרשותיו הנאותות בתוכנו וצורתן, מפורסמות הן לשבח, והרבה מהן כבר נודעו ע"י הדפוס בהוצאת הקהלה. דבורו היה תמיד בנחת וקבל כל איש ואיש בסבר פנים יפות וידו היתה פרושה כל עת לעזור ולהועיל לכל נענה ונדכא ונכא-רוח ולתת מסת נדבתו בלב ונפש חפצה תמיד. מספר מיודעיו ומכיריו אין ספורות למו, ומקרוב ומרחוק, מאחב"י ומזולתינו, השפיעו לו ברכות תודה וכבוד על טובו, חסדו ואמונתו לכל בית ישראל ולכל איש בשם אדם נקרא. כל הגיוני ומחשבות רוחו היו למצוא שעת הכושר וזמן פנוי ללמוד ולשקוד בלמודים, והיותר נעים ורגיל לרצונו, לשבת במנוחה ובדעת צלולה בבית עקד הספרים אשר לו, ולקרוא בספרים חדשים גם ישנים, ואין כסף נחשב בעיניו, למלא את תשוקתו התמידית להרבות נכסיו הרוחניים בקנותו כל ספרי השכלה ונדע החדשים היוצאים מטכבש הדפוס, וארשת שפתיו בדברים כמו אלה, לא חדל ממיודעו ה' פאביוס מיעזעס לעולם. נגד קהלתו החשובה אצלו מאד לא מנע מצדו המיב לבעליו גם בימיו האחרונים, וכצואתו אשר הניה טרם מותו כתוב לאמר: כל עקד הספרים שלי (העולים לסך חמישה עשר אלף מארק) ינתן לצמיתות ולמתנה גמירה לקהלת ישראל בלייפציג; ומעשהו זה הוא זכרונו נצח!! —

באחת משנות השבעים למאה הנוכחית נסע פֿאביוס לעיר דרעזדען, ושם למד לדעת את הרב המאור הגדול מדרעזדען ומדינת זאקסען, הד"ר בנימין זאב לאנדווא ז"ל, ובהיותו אח"כ בפעם השניה בדרעזדען בשנת 74—1873 והתמהמה שם שנה תמימה לרגלי מסחרו, כרת עמו ברית אהבה עזה ונעשו לידידים ואוהבים נאמנים כל ימי חייהם. גם מרוץ מכתבים בלי חשך היה ביניהם מני אז בעניני הספרות ובשאלות הנוגעות בכל ענפי החכמה והמדע, וראוים המה כל מכתביו להוציאם לאור הדפוס ולהפיצם בישראל. בשנת תרל"ג כתב לו הד"ר לאנדווא ז"ל שיר קטן אחד על מאמרו הגדול "מלחמת הדת" (אשר חלק הראשון ממנו נדפס בהמליץ משנת 69—1868) אשר שלח לו פֿאביוס בהיותו בדרעזדען, למען יקראו ויגיד לו את משפטו עליו, ואלה דברי השיר:

„לכבוד המחבר „מלחמת הדת“.

„גַּפְתָּ תְּהוֹפְנָה שְׁפָתַי הַמְּחַבֵּר
הַמְּלִיץ הַמְּפָאֵר וּמְמַתִּיק לְדַבְרִי.

לְשׁוֹנוֹ עִמְ סוֹפֵר מְהוּר,
בְּמוֹעֲצוֹת וְדַעַת חֵילִים יִגְבֵר
שְׁנֵי כְּפִידִים וְכוֹפְרִים לְשִׁבְר,
הַחֹקֵר הָאֲמֵתִי בְּשִׁבְלוֹ הַפְּהוּר.”

הר"ר בנימין זאב לאנדאו מת בשנת 1886 ובמותו אבדנו אבדה גדולה ושאינה חוזרת, כי היה באמת אחד מבני העליה ומיחדי מגולה מדור העבר, וכעת אין כמותו בכל החכמים הגדולים בארץ אשכנז, ואין מי ימלא את מקום הנחסר, ובצדק נוכל להתאונן עליו: „מי יביא לנו היום תמורתו?!”—אחרי מותו עשה לו פאביוס ציון לנפש חיה בהוציאו לאור את אחד ממכתביו הספרותיים, ועוד יוציא

Dr. Benjamin Wolf Landau.

פאביוס גם את יתר מכתביו לאור עולם אי"ה בעתם ¹⁶, עוד היום יוקיר פאביוס את זכר הרב המגוח ז"ל, ובקונטרסו אשר לפני יאמר עליו כדברים האלה: „זכרו חי בנפשי, ועודו מתהלך אתי ברוח, ונפש עדינה ותמימה בזאת היא לזכרון נצח בקרבי, זצ"ל!” —

¹⁶ מן המון מכתביו לפאביוס אעזוק פה רק שניס המונחים כעת באמתחתי, ומהם ידיו הקורא על הלך ידיוהם והאבהם זה לזה:

(א) „שלוס לך ושלוס לביך ולחורקך, רע כאל לך, גבר חכס בעזו, החוכני מושג מליך מפולר ומהיר ופילוסוף אמתי, הרבני מו"ה פאביוס מיעזעס מי! קבלתי טורחך

גם עם החכם הד"ר עמיל לעה מאן, ראש העדה בררעזדען, השתעשע פֿאביוס בכל ימי מגורו שמה, ואע"פ שהוא הופש מאד במחשבתו ורוצה להיות "מתקן הדת" אשר באמת הוא "עוקר הדת", עב"ז איש נאמן הוא לעמו ולבית ישראל, וכאחד מהסידורים אומות העולם הוא, הכם גדול ואוהב אדם, אך ע"ה גמור (לדעתנו!) בתורת והכמת ישראל על האמת, ולבו פתוח כאולם לכל דבר מצוה, ואהבתו לישראל ולתורתו (לדעתו!) אהבת עולם היא, והורתו אמת ואמונת וטהרת הלב!

בשנת 1878 (תרל"ח) הוציא פֿאביוס לאור את שירו הנפלא: "האמונה והתבונה" אשר הבר או (הוא נרפס ב"המגיד" נומר 12 משנה החיא ויצא

הנעימות וקראתי הוכחך המגולה מאהבה מסותרת על עלולתי ורפיון ידי שהתמהמהתי עד כה, מלבוא בחשובה מאהבה על אנחותך היקרות, ובפרע על פני עפך צמכ"ע "אויף דער האָהע" מלא חורה, והקירע עמוקה יודעה אל סוף דעצה של הידות עיש דרך האמת מבלי נעות אחרי רבים להטות מפעע עיש טעה הפילוסופיה הזמנית כדרך כמה הכמיס, כאשר העיחותי צטוב טעס ודעה (ובחוכס גם החכם Dr. Samuel Hirsch ז"ל, אשר הפך הקערה להיות זנב לאחי בפילוסופיס Hegel ולעקס הטורה להשוותה על כרחה אל פנות יסודותיו). ועהה לא אחרך בדברים להגדוק נפשי, ועל כל פשעים תכסה אהבך. וחולס הסך נא בזכותי להקל מעלי עול חטאתי (מילדערנדען גרונד), כי אם חקירך ערבה עלי מאד בכללס כחפוחי זרע צמטכות סכף, באשר עמחתי גם לוף דבש מליפקך אשכמזית, היה יש לי גם לדון כנגדה באיזה פרטים, עייך לא מהרתי להוציא דברים עד אשר עיינתו בה להשיב אחרי לך, כי הלא אנשים אחיס אהנו אשר פיהם כלבס ואיס האמת יקר בעיניך מיתחילוק לבון; ואחר חמג אייח כאשפנה, אערך לפני כבודך דברי על מאמך היקר. ועהה אלא צבצות שלום מומני, כי ביה שלום בביתו וצחמותו, וכה יברך ד' גם אויך בשלום, ותחוג את חג הבע"ל עם נוח ביהך החשובה והיקרה בשמחה וצטוב לבב, כאות נפש יודך ומוקירך כערך הכס. הק' בנימין זאב בהרמ"י ז"ל לאנדוויא.

ב) "ברכות שמים מעל ומאגד ארך ומלאה, על ראש ידידי ואיס צריתי ה"ה החכם החוקר, מליך וסופר הרבני מו"ה פ. מועזעס נ"י! סלה נא אהובי על כי לא באתי עד הנה להשיב על צרכך דודיך לתקופה הבנה, כי בין כסא לעשור לא מלאחי מנוח, ואחרי כן חג הסכות נהפך עלי לחגא, כי לדאבון נפשי רעייתו זוגתי תחיה נפלה חולה על המטה ונפשי דאגה מאד עליה, כי הרופא לא נשא את הדבר על נקלה. וב"ה מיום א' שבוע זה עברה הסכנה והמחלה הולכת וחסרה, אבל דעתי איננה ללולה עוד לרדת עמך מזרימה ולעיין על דברי חקירך צענין הסיקוסוס אשר בהשקפה הראשונה נראה לי מחודדת וקרובה אל האמת, אם אמת השערך להגיה הסיקוסוס צרקסוס. ויהיה איך שיהיה, אשני חלקך, שתחת אשר אחרים הולכים צמעגלות החכמים אשר לפניכם, ודבריהם מאויסם כאור ירח מנוגה השמש, לא כן אהה, כי כחך גדול לפנות לך דרך חדש ולאור באורך. — ועהה אחרים צברכת שלום — ואם מאוחרת היא, הלא אחרון אחרון חביב — ויחן לך ה' שלום בחורכה וצביקך ובכל משלח ידך כל ימי חייך אמן. יודיך ואוהבך הנאמן המוקירך כערך הכס

בנימין הצעיר בהרמ"י ז"ל לאנדוויא.

לאור גם בהברת מיוחדת), והוא כולל שיטת הרצרוזיניסמען ומתנגדיהם, בהרזוים קצרים ונפלאים בעיני כל קוראיהם. ע"י השיר הנחמד הזה, קנה לו פאביוס שם עולם גם בין המשוררים היותר מובהרים, ורבות הנה התהלות והתשבחות אשר באו או להמחבר מקרוב ומרחוק; רבים וכן שלמים אטרו לפעלו זה "טבא" (*), וכאחד מהם הוא ידירו החכם הכולל ר' מיכאל היילפרין ז"ל אשר ממרחקים קרא או לפאביוס, כי מעשי ידיו להתפאר מצאו חן בעיניו, כאשר יוכיחו לדעת החרוזים המובאים בזה אשר כתב לו אז, ואלה דבריו :

„לידירי בעל „האמונה והתבונה“.

בִּין חֲכָמִים מְחַכְּמִים,
 בִּישְׂרָאֵל וְעַמִּים, וְנַעֲמֵי שִׁירִים,
 בְּנִית לָךְ בַּיִת, בְּכָרֶם זֵית,
 לֹא יַעֲלֶנּוּ שִׁית, בְּדוֹר הַזֵּה.
 פֶּה „אַחַד“ בַּתְּהֵלָה, „וְזָרְקָה“ וְאַתָּה „סִגְלָה“,
 „מִמַּעַמְקֵי“ „צָרָךְ“ עֲלֶיהָ „זָהָר“ עִם „סְדָרִים“.

וע"ז ענהו ה' סיעזעס בו ביום שהשיג שירו, ואמר עם הספר :
 לה' מיכאל היילפרין בנויארק.

אֲדַמְתִּי שְׁרֵתִי	גְּנִיתִי מְצוּקְתִי
פְּרִידְתִּי תְּנוּאַתִּי	לְדָגַג הָרִים.
שְׂאֵלְתִי וּבְקִשְׁתִּי	תְּאַוֶּתִי וְתִשׁוּקְתִי
שִׁיחְתִּי בְשִׁפְתִּי	בְּבַעַל דְּבָרִים.
מְשִׁיכְתִּי אֶהְבֵּתִי	לְסִגְלָתִי יְחִידְתִּי
גְּנִינְתִּי שִׁהְדוּתִי	בְּאַשְׁרֵי חֲבֵרִים.
עֲלִיצְתִּי רַבְתִּי	גְּמֻלָּאתִי גְדוּתִי
תְּהֵלְתִּי סְבִיבוֹתִי	וְשְׁמִי מִפְּאָרִים.

(* הערת המו"ל. גם החכם הנודע להלה ר' דוד גאָרדאָן ז"ל (בעל „המניד“ וה„מניד משנה“), בשלשה מכתביו לפאביוס ידיו, אשר נשלחו לו, למבוקשו, להוציאם לאור ב„האור“ הספרותי „שׁר“, מפליא הו"א מאד אה שירו „האמונה והתבונה“ אשר נדפס בראשונה במכ"ע שלו, ולאומד וכחז לו שם כדברים האלה: „מעולם לא נחפעלתי מהשירים היותר הנשגבים ממצחרי משוררי ספרד כמו משיכך הנפלא הזה וכו' וכו'“ עכ"ל; והמכתבים האלה נאבדו או חלו בהם ידי זר — אלא הרעדאקציון או המעריך של האוצר צימס הסס, ולא היה לאל ידיו להחזירם לבעליו, כאשר הבעתנו לו, ואח כבוד המחבר מי הסליחה ! —

פְּחַדְתִּי וּמְבוֹכָתִי	פְּלִיאָתִי וְחֵדְתִּי
עֲלִיתִי וְרוֹמְמוֹתִי	מִזְקָנִים וּנְעָרִים.
בְּחַרְשֵׁתִי בְּעִגְלָתִי	מִצְאָתִי בְּנַחֲלָתִי
שִׁכְחָתִי וּפִאָתִי	וְלִקְטָה בְּעֵמְרִים.
תַּמּוֹתַי עֲרֵבְתִי	וְאִמָּתִי גְאוּלְתִּי
וּבְסוֹתַי לְשִׁגְגָתִי	אֶהְבֵּת הַיְקָרִים.
תּוֹדָתִי הִרְגַּשְׁתִּי	עוֹלָתִי וּמִנְחָתִי
אֲזַכְּרֶתִי לְבוֹנָתִי	לְבַחֵר הַנְּזִירִים. ⁽¹⁷⁾
"מְלִיצָתִי" יוֹגֵתִי	"כְּתִיבָתִי" אֶבְרָתִי
"לִבְתִּי" הוֹרָתִי	"יַעֲבֹרוּ" יַעֲרִים.
"לֵת שׁוֹבְתִי" פְּקַדְתִּי	"רַעֲיָתִי" יְדִידוֹתִי
"גִּשְׁמָתִי וּבִרְכָתִי	לְעֵבֶר הַנְּהָרִים. ⁽¹⁸⁾

מלבד כחו ואונו בלשונו הקדושה ובמליצות ושירים, אשר הננו די, והנודע לנו כבר ע"י שיריו הנרפסים, המלאים טוב טעם ורוח הן זהררת קודש הופפת עלימו, עוד ידע פאביוס לשונות ושפות הרבה, כמו: שפת אנגלית, איטלקית וצרפתית, ונקל לו לכתוב ולרבר בלשונות אלה וגם בקי הוא בספרותיהן זה יותר מעשרים שנה; ובהיותו בשנת 1867 במאסקו ופעטערסבורג למד גם את שפת רוסית וידע אותה אז על נכון, אך אה"כ לא עסק בה ולכן נשכחה מלבו.

בשנת 1877 בא פאביוס בברית ידידות נאמנה גם עם הד"ר לעאפאלד ריטטער פאן סאבער כזאך, האזהב ישראל באמת והמכונה ממנו בשם "השלידען השני", ומני אז ועד היום הזה לא פסקו מהרין מכתבים זה לזה, וגם בימים האחרונים האלה השיג פאביוס ממנו איזה אגרות של חיבה יתירה וכבוד גדול, ובכל אגרותיו יכנהו בשם: "מיין האכפערערטער פריינד!" — פעם אחת בקרו פאביוס בביתו ומצא שם חבר אנשים חכמים, שוחרי בינה ודעת, יושבים ומשוחחים יחרו בענינים שונים ומשונים, וישובו את שיהתם

⁽¹⁷⁾ ה"ר מיכאל היילפרין ז"ל היה מהבודד וזכיר גם במאכלו, ואחז במעשי אביו הנכבד ר' פנחס מענדיל הסרוס ז"ל, לכלי טעום אכילה נסה ובשר מן החי, רק להספק מפני האדמה והואלחותיה ובאר ירקוה. כדעת אוכלי זמחיס, המכונים, וועגעטאריער".
⁽¹⁸⁾ עני השירים האלה נדפסו בעתם במכ"ע "עברי הנכ" גילון מ"ט משנת תרל"ח בשם מיוחד: "הלה ממחקים".

גם על היהדות. אז הוה פֿאביוס גם הוא את דעתו בנוגע להענין הנכבד והרם הזה, ודבריו מצאו מסלות למו בלבב כל השומעים, ולא רק כי נשאו חן בעיניהם, אך גם בקשו ממנו לשנות עוד הפעם בכתב את הדברים הנחמדים האלה הנאמרים באמת, למען ירפוסם הד"ר סאכער־מאָןך במכתבו העתי „אויף דער האָהע" אשר הוציא אז לאור, ופֿאביוס לא יכול להשיב את בקשתם ריקם ויערוך את אמרותיו על ספר ויתנהו על יד העורך הנכבד של המכ"ע הנ"ל, ובכן נרפס אז החלק הראשון ממאמרו, הנושא עליו השם „דאָס יודענטהום דער פֿערגאַנגענהייט", וכאשר החל אה"כ פֿאביוס לכתוב את החלק השני „דאָס יודענטהום אין זיינער שפעטערן ענטוויקקעלונג ביו צור יעצטצייט" וגם את החלק השלישי „דאָס יודענטהום דער צוקונפֿט", הרל המכ"ע הנ"ל מצאת לאור ונפטר מעבודתו זאת! ככה היה גם המקרה עם העתקתו את מאמרו הנ"ל לשפת עברית לבקשת ה' צעדערבוים, אשר הפץ לתת מקום למאמרו זה במכתבו העתי הירחי „המצפה", כי בטרם הוציא לאור מהצית העתקתו מ"היהדות בזמן העבר" נאסף אורו של המכ"ע הזה, ונשארה עוד מהצית השניה „פירוש עשר הדברים" תחת ידו בכתובים!

עוד הרבה ספרים וכתבים יקרי הערך מוֹנחים בכתובים באמתתה ה"ר פֿאביוס מיעועס נ"י, כמו החלק השני מספרו הגדול „קורות הפילוסופיא החדשה", המכיל שמות העגל, שאָפֿענהויער, הערבארט, האַרטמאַן ואחרים; והחלק השלישי מספרו זה, המכיל שמות הפילוסופים „מוזן החוקר באקאָ פֿאָן ווערולאַס עד קאַנט", ועוד ספרים ומאמרים שונים, כאשר נהשוב אותם להלאה אחד לאחד, וכלם המה ראויים לגלותם ברבים, למען יראו המשכילים, הובבי ושהרי תושיה ודעת, ויתענגו על רב טוב הכמתו הצפונה בהם.

שתי בנות ובן אחד היו לפֿאביוס. בתו הבכירה צפורה המכונה פֿאַני, היפה בנשים בגוף ורוח ובנפש עדינה, נפטרה ביום שני לירח מאי בשנת 1873 לשנת התשע עשר לימי חייה בתבל זו, עי"ד מחלת השבץ (פֿאַללווכט) אשר רכאה אותה ולא נתנתה השב רוחה עד יום מותה. על מצבתה הרת פֿאביוס במר נפשו הטורים האלה:

בִּיתֵנו צְפוּרָה,
נְשָׁמָה מְהוֹרָה,
נְעִרָה נְחֻמָּה
לְעֵמֶל גּוֹלְדָה;
הוֹלְקֵת שְׁחַת
וּפְיֵק בְּרָבִים,
מְצַאָה מְנוּחַ
בְּצֵל הַשָּׁמַיִם.

בתו השניה תחיה, שמה זעלמא, וגם היא יפהפיה בגופה, בנפשה ותכונתה, ובכשרונותיה הנעלים וידיעותיה הרבות, והיא הכיבה ומכובדה בעיני כל מכירה ומוקירי חין ערכה ועדן רוחה הנחמד.

מבנו לא ארע הרבה, רק כי הוא הולח ואסור אל המטה מיום הולדתו, והרופאים יאמרו נואש לתרופתו.

ביום השלשים ואחר לירה אָקמאָבער העבר, נמלאו לפאביוס ששים וחמש שנה, ועודנו הוא מלא-עלומים, לעבוד עבודתו בספרותנו העלובה, רק עיניו מעט הלשונית, מרוב קריאתו בספרים ביום ובלילה, למרות מצות הרופאים אשר הזקה עליו לבל יהליש את עיניו בקריאה יתר מדי. — גם זוגתי הנעימה שרה תחיה, היא ברתא דאביה ואמה בכל מעלותיה, וטובת לב ומוג נחמד כמות אין בכל הנשים דוגמתה, ד' יהזיקה לאורך ימים טובים למשובת נפשנו, אבי"ר.

ואלה ספרי ומאמרי ה"ר פאביוס מיעזעס נ"י :

- (1) דיא פֿערגאַנגענהייט אונד געגענוואַרט אים יודענטהומע בהליטעראטור-בלאָטט אָריענט'ס מנומר 22 ער 27 משנת 1846.
- (2) צור געדאָכטניסכפֿייער מענרעלואָה'נס, ביילאָגע צור אללג. צייט. דעם יודענטהומס, נומר 2 משנת 1864.
- (3) פּאָלעמיש-סאַטירישעס געדיכט „למנצה על מות לבן" אים אָריענט נומר 25 משנת 1849.
- (4) מאמר „על גלות בבל" ומכתב מדעי להמו"ל החכם ר' נפתלי קעללער ז"ל, בכורים חלק א' וב' 1865/66.
- (5) „הקבלה וההסידות", ברעסלויא 1866.
- (6) „הגיוני הצופה על מעשי הדור" מאמרים שונים בשם הכללי הזה בהמגיד והמליץ משנות 71—1868, ושני מאמרים גדולים טהם נרפסים בחוברות מיהדות 1—1870.
- (7) „נחלת צבי" שירים שונים מחגאון צבי לאָבעל אשכנזי מבערלין ז"ל, בהמגיד 1873 מנומר 11—17.
- (8) „מלחמת הדת", חלק הראשון מספרו זה נרפס בהמליץ משנות 1869—1868 (גליונות 39—51 שנת 1868 וגליונות 1—7. משנת 1869).
- (9) שיר משכיל „האמונה והתבונה".
- (10) „היהדות בזמן העבר" העתקת המחבר בעצמו ממאמרו „דאָס יודענטהום דער פֿערגאַנגענהייט" במכ"ע „אויף דער האָהע" מס. מ., והוא נרפס בהמצפה, חברת ג' וד' משנת 1886.
- (11) מאמר „אור הבקר" בהמגיד 1877 נומר 1—3.
- (12) חלק ראשון מספרו „קורות הפילוסופיא החדשה" זמן קאנט עד העגעל (לייפציג 1877, אצל מאָיטץ שאַפֿער ואצל המחבר שם, אלטע עלסטער נומר 10; טהירו 3 מאַרק או 1½ פֿלאָרין.
- (13) קאָררעשפּאַנדעניץ מיט סאַכער מאַואַך איבער דאָס יודענטהום אים

ליטעראטורבלאט דער איזראעליטישען וואָכענשריפט (מגדבורג 1878 נומר 25—27 ונומר 3—4 א.ו. ה. ו. 1879).

(14 מאמרים מפורים במכ"ע לישראל בעברית ואשכנזית במשך ארבעים שנה.

(15 הטון שירים הנרפסים כבר, ואזכיר פה רק את המפורסמים לשבה : א) "גיא הזיון" העתקה מהשיר המפואר "ראם ליגענמעהרבען" מראָבערט פרוטץ (נרפס במכ"ע "האחבה" שנת 1881 נומר 6); ב) "שיר לר"ה (בהמגיד 1878 נומר 1). ג) "זכרון השנה" (עברי אנכי 1882 נומר 1); ד) "תורת חקנאות", ה) "חקר דבר" (נרפסו ב"אוצר הספרות" שנה ראשונה); ו) "עולם השקר" (המובא פה בסוף התולדה).

(16 בכתב יד יש עוד אצל המחבר : א) חלק שני מספרו קהפה"ה, משמת העגעל ואילך עד הזמן הנוכחי, ומוכן לצאת לאור בקרוב; ב) חלק שלישי מספרו הנ"ל; ג) קבוצת שירים שונים; ד) טעמי המצות, על פי חקירות המחורשות בדרושות קדמוניות בהעתים האחרונות.

אלה שמות בני ה. פֿאַביוס מיעזעס הרוחניים, אשר מדי נולדו ויצאו לאור עולם כן משכו עיני כל חכמי הזמן עליהם וכן הללוהו והודו לו על פי פעלו כל רואי אותם; יען כל הספרים, והמאמרים הנחשבים לספרים, שחברו מידי אביר הסופרים הזה, הופיעו אור חדש על בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם, הנהנים מזיו החכמה והדעת; ואנכי מאפס מקום לא רשמתי פה רק את שמות אלה הספרים והמאמרים בכמותם (קוואַנטיטאַט) ולא באיכותם (קוואַליטאַט). ולא אדין עליהם מאומה, רק על אחד הנני מעיר את אזני הקורא, על ספרו הגדול האחרון, רב הכמות ואוצר המחזיק ברכה לכל משכיל עברי, הוא ספר "קורות הפילוסופיא החדשה". על הספר יקר הערך הזה ראוי לכל איש מבין דעת מבני ישראל לשים לב, להביא את חכמה הזאת אל תוך ביתו ולהגות בו במתינות ובעיון מעט, לא לבד מפני שמחבר הספר הזה הוא ה' פֿאַביוס מיעזעס רב התבונות, רק שמפני שמחברו הוא פילוסוף יהודי, אשר שפתיו נוטפות מור ולשונו צחה ונקיה, ובכמה מקומות יותר נקל להבין שמות הפילוסופים מתוך ספרו מללמדן מתוך ספרי החכמים שנכתבו בלשון אשכנז וכדומה, וגם מלבד זה עוד יש הבדל ויתרון גדול בין הוקר וכותב עברית בפילוסופיא ובין כותב מאמנה אחרת, ופוק חזי מה כתב עליו המאוהב, החכם והמבקר הנאמן הד"ר חיים אָפֿענחיים נ"י בהאמר בקרת שלו בהאסף תרמי"ח, הלא כה דבריו (צד 3—4 שם): "אמנם מפלים לתושיה עשה החכם המחבר, כי לא לבד שכל ההוגה בספרו ימצא ששפתנו חדשה על ידו כנשר נעוריה, עד שגם בעלי המתפלספים, אשר אין דרכם להתעקש, יקראו לה: דרושה הנה ספר כזה בתבונתו וערכו לא נמצא עוד כפי ראות עיני בספרותנו, כי מעולם לא שמעתי שחבר אחד מחכמי ישראל ספר מיוחד, הכולל תמצית שמות הפילוסופים היונים והרומיים לעצמן, אשר ירוץ הקורא בהן, בלי התערבות פלפולים בעניני אמונתנו ופירושים מעורבים עם דתי ישראל. אבל המחבר מירר לו דרך לעצמו, הפילוסופיא לא

תהיה כמרחקת להאמונה, והאמונה לא תקנא את הפילוסופיא, אמנם הוא הכין את לבו לסדר כל שמה ושמה של הפילוסופים החדשים מתבודדת לעצמה על דרך ההגיון עם הוראת מקורה והשתלשלותה. עד שגם מי שיודע רק ראשי פרקים בחקירת הזמן החדשה, יבין את הענינים. ואם ישמעון הטוען לאמר: מה יתרון יש לספר זה מתוך כך על שאר ספרים? אף אני אשיבו: שיש לו יתרון גדול, מפני שהמחבר הראה לנו בזה שהוא מתפלסף יהודי! כי ראוי שתדע, שיש הבדלה בדעה בין כותבי קורות הפילוסופיא מחכמי אומות העולם ובין כותב עברי ויהודי נמור לאמתו וכו' וכו'; אמנם החוקר העברי שאין לו באמת משפט קבוע וקדום, לא בעניני המדינה ולא בעניני האמונות והדעות, וחפשי הוא בהגיונו, וכו' וכו' ובשביל כך השקפתו ודריצות משפטו חפשים מכל לחץ ודוחק, כי הוא איננו מושבע ועומד מהר סיני, לשרשי איוה שמה, ומחשבותיו משוחררות מכל כפיה ואונס ושעבוד, ובלי רסן ומאסר תשלום ידו ככל, לדרוש ולחקור אחר מקור הדעות, וכן אין לו לשנות את משפטו מפני גזרות האנשים אשר הוכו בסגורים עי משפטים קדומים בדבר הדעות והאמונות השולטות בזמניהם. ומטעם זה ברור ההבדל, שיש יתרון רב לחוקר וכותב עברית בפילוסופיא, על כותב אשכנזית או צרפתית ובעל אמונה אחרת." עכ"ל.

ועתה הנני אבוא לספר תולדות חותנו של נשוא התולדה הזאת, היא איש רם המעלה, האוצר הבלום בתורה וחכמה, כאשר גם כנהו הד"ר לאנדוואי ז"ל רב דק"ק דרעזדען; "יחיד כדור ואהוב למקום ולבריות" כמוהר"ר יצחק מיעזעס ז"ל. בשנת 1802 חוו עיניו אור בראשונה בעיר לעמבערג. אביו ר' יוסף מיעזעס ז"ל היה סוחר נכבד מנכבדי הארץ וכל מעשיו היו באמונה, את רוב עסקיו ומרכולתו נהל הוא לבדו בעיר וויען ויכלכל גם את ביתו כאחד העשירים והנגידים. אמו מרים מינדעל, נכדת הרב הגאון המפורסם מטיקטין, היתה אישת ר' יוסף מיעזעס ז"ל השנית, ור' יצחק היה בן יחידה. עוד בשחר מל ילדותו, עת שמע לקח מפי מוריו בהדר בלעמבערג, הרבה הנער לעשות חיל בכל למודיו לשמחת לב הוריו הישרים והתמימים, והצטיין על כל בני גילה, כי שאר רוח ויתרון הכשר היה לו כן בהר שכלו ובכח תפיסתו וכן בכח זכרונו האמין. גם בטוב לבו וביקר רוחו עלה על כל חבריו, ויהי נער נעור ומתקם, אהוב ומכובד לכל רעיו וגם נשוא חן בעיני כל רואהו. עד כי גם הפראָפּעסאָר וד"ר הרפואה פראַנץ סאַכער (אבי אביו של הסופר הנודע, האוהב ישראל לעאָפּאָלד סאַכער מאַזאָך) בלעמבערג, אהבו והוקירו מאד, ויקהו לפעמים אתו בלכתו לבקר בתי החולים.

בשנת השלש עשרה לימי חייו, נשא לו לאשה את בת ר' אליקום געציל סג"ל האַרְאָוויטץ וזוגתו רחל בערלינער (נכדי הרב הגאון חיר צבי לאָבעל אשכנזי מכערלין מבעל חכם צבי ז"ל) הבתולה מרת גאלדה אשר גדלה ממנו בשלש או ארבע שנים. היא היתה אישה חכמה ועדינה ומובת לב מאין כמוה, ועד יום מותה בשנת תרט"ג שמונה ימים לירח שבט (ח"י ימים קודם פטירת בעלה) בעיר טהאָרן היתה צנועה וטהוללה במדותיה וחייתה עם בעלה הדומה לה בטוב לבו ובנפשו הישרה, חיים נעימים ומאושרים. ר' יצחק מיעזעס ז"ל היה חוקר נשגב בתכלית

פעמים רבות נכספה וגם כלתה נפש ה' פֶּאֲבִיּוֹם לכתוב את תולדות ימי חיי הותנו, קורותיו ותכונות רוחו, בספר לזכרון, וגם גלה לו פֶּאֲבִיּוֹם חפץ לבו זה, והוא ענהו: "אמנם כן, מאד צדקת, כי ראוי היה לתאר בחרט אנוש עלי לוח הגליון את קורותי במשך התקופה החולפת (איבערגאנגספּעריאָדע) של הישעיים שנה האחרונות", וגם הבטיחה אז כי הוא בעצמו יאסוף תוצאות רבות מקורות חייו ותולדתו ויכתבן בספר למשמרת; ובלי כל תפונה שמר את דבריו והכמתו הנאמנה לחתנו וכתב את תולדותיו על ספר, אך לדאבון לבנו ירדו גם המה, כמו כל כתביו, למיזון, וגם זה הוא אבדה שאין לה חליפין! — פעמים רבות הפיח ר' יצחק מיעזעס ז"ל רוח תשוּקָה עזה בלב פֶּאֲבִיּוֹם, להחיש את עבודתו בכתיבת ספרו "קופה"ח"ח" בשקידה עצומה ולכלותה עד תמה, באמרו "אין איש מילדי העברים בכל קצות ארץ החון מידי הטבע מלידה ביתרון הכשר רוח ובשקידה והשתדלות בלמודים כמוהו, לכתוב מחברת נפלאה כזאת, אישר כמה ממשולים עומדים לשמש על דרכה, ולהוציאה לאור בשלמות", ופעמים לא מעטות הוכיחו בדבריו: "מדוע ככה תתמהמה ותתנהל לאט בספרך היקר הזה, ואם לא עכשו אימתי?"

לפעמים בקש גם התחברות עם אנשים צעירים לימים, שוחרי תושיה, כמו: ר' פנחס שמואל האראוויטץ, אהרן יודקעוויטץ²⁰, ר' אברהם יעקב וויצענפֶּלד (כעת בעיר זניערז ברו"פ), ר' יהושע האראוויטץ (חתן ה"ר פנחס מענדיל היילפרין, ונעשה ד"ר בחכמת הרפואה, וכעת הוא באמעריקא), ה"ר משה פֶּרענקעל (ג"כ חתן הרפ"מ היילפרין, ונפטר באמעריקא איזה זמן לפני פטירת גיסו היקר ה"ר מיכאל היילפרין) ועוד ועוד, והתענג מאד בחברתם, והמרה גם המה שבעו ענג ונחת למכביר בהשתעשעם עמו, ויחדו יחדו איש את פני רעהו, גם את הסוחרים השונים אשר באו לשאול בעצתו בעניני מסחריהם קבל בסבר פנים יפות והיה נדרש לכל דורשיו בשמחה, ובפנים עליצות ומפיקות אהבה, חכמה וענוה צדק הגיד להם את עצתו אשר נכנסה ללבם ומצאה חן בעיניהם, וכאשר ישאל איש בדבר אלהים! — הוא אהב תמיד לקרות במכתבי עת שונים מהליכות עולם המדיני וחדשות מילדי יום יום וגם ספורי אהבה שונים אשר יצאו לאור מבחרי הסופרים בימיו אז²¹.

עם הסופר הנודע והמפואר, האוהב את ישראל ככל לבו, הדאקטאר אונד ריטטער סאכער-מאָאָך התודע ר' יצחק מיעזעס ז"ל בשנת 1872 ע"י ספרו הנחמד «Der Jlau» אשר כתב אז ר' יצחק הנ"ל, לתאר בשרד אמת את הליכות בני ישראל בגאליצ'א. הספור הזה הופיע לאור בראשונה בהעתקת שפת רוסית במכ"ע "Westnik Ruskich Hebrew" של צעדערבוים, אח"כ יצא לאור בהארנינאל האשכנזי שלו ע"י ידידו האהוב והנאמן, החכם ד"ר Prove במכ"ע

²⁰ במשך כתבי התולדה הזאת נפטר החכם ר' אהרן יודקעוויטץ ז"ל ציוס העשנים ובעתה לירח ליוניסט (4' ד"ס הלוי) 1889, פה קראקא, הולנדיה.

²¹ פעם הזאת אמר במהלכות ובחזוק פיו, כדרכו, אז הדברים הללו בלבן אשכנז: "איך בעזימטע ד ר י י א פֶּעֶהלער פֶּאָן יע איינעם גראָססען מאַננע; איך לעזע זאָ גערן ראָמאַנע וויא קאנט, שפיעלע אויך גערן קארטען וויא לעססינג, עססע אָפֿט גערן צוקקער וויא מענדעלסזאָהן!"

"Thorner Zeitung" וגם בחברת מיוחדת, ובאחרונה בשנת 1877 נעתק גם לעברית ע"י ה. ראבינאוויץ בשם: "העלוי" צופה הליכות בית ישראל בגאליציה. ויהי כאשר קרא סאכער-מאזאך בפעם הראשונה את הספור הנחמד הזה השתומם על המחזות והתמונות הנפלאות אשר הציג המחבר לעיני הקוראים. וכתב מאמר בקרת מיוחד באחד מטכ"ע הווינים ושם השמיע את תהלתו, וכתוך יתר דבריו כתב: "אף כי ה' מיעזת לא נודע למספר ספורים, הגדיל כעת תושיה, בהציגו לפנינו תמונות אמיתיות מחיי היהודים בגאליציה בלי דמיון שוא ומחזות הכדויות מלב, כמעשה סופרים אחדים בזמננו, ובפה מלא נוכל להוציא משפט, כי ראוי הוא ה' מיעזת להורות את הדרך הזה לכל המבקשים חכמה ודעת." הד"ר סאכער מאזאך שלח אז את מאמר הבקרת שלו לר' יצחק מיעזעס ז"ל לשהאָרן (אשר נסע שמה טקראקא) ומני אז קשרו קשר ידידות אמין ביניהם, והראשון שלח לו את תמונת אבי אביו, הפראָפּעססאר פּראָנץ סאכער בלעמבערג.

בשנת 1845 הוציא ר' יצחק מיעזעס ז"ל לאור בלייפציג את ספרו "בייטראַג צור ווירדיגונג דער וויררען אים יודענטהומע", והוא כתוב בטוב טעם ודעת ובשפת אשכנז ברורה ונעימה, וכל קוראיו התענגו עליו ויהללו ויפארו את מעשי ידיו²²; ואח"כ בשנת 1863 הוציא לאור בקראקא גם את ספרו היקר "צפנת פענח" (על קבלה עיונית ומעשית) בשני חלקים. את ספרו האחרון הנזכר לא כתב ר' מיעזעס ז"ל כלו בעצמו, אך ברוב מקומות קרא את דבריו באזני ה' פֿאַביוס חתנו, והוא כתב עליו לוח את כל אשר שם חותנו בפיו, ומה מאד השתומם ר' יצחק ז"ל, בראותו איך כבוד מצאה יד חתנו בכתבו בלי שגיאה את כל הדברים אשר קרא בחפזה באזניו. זאת המחברת האחרונה גם יתר שיחותם ודרושותם אשר היו להם לעתים לא רחוקות בעניני הפילוסופיא וחכמת הקבלה, המה העירו מאד את רגשות פֿאַביוס ופיחו רוח-אל נרדמת בחביון לכבו, אף נטעו בתוכו הכשרון לכתוב ולחבר את ספרו "קורות הפילוסופיא החדשה", וחותנו הנכבד ז"ל הוא היה מבקרו האחד הנאמן לו בכל בקרותיו ובכל משפטיו, ובכל עת אשר עלתה

²² ציורים האחרונים האלה הבנתי מכתב יידידי הנכבד, הסגס היב פֿאַביוס מיעזעס כ"י, ובו הוא כותב לי בנוגע לספר הזה הנ"ל, כדברים האלה:

צאָהאַס ש"ר הובא מכתבמהג"ר למהני ז"ל, ע"י ה' וועטשטיין מקראקא, המפאָר את ספרו "בייטראַג צור ווירדיגונג וכו'." ומסכים עם עקרי דעותיו, שהיִסודות במערכת ההלכותיות היא ה' אֶלֶסר בתל ארז'ה, וכאשר כבר שנית ובלשתי הדברים האלו בספרי "מלחמת הדת" ובמאמני השנוס בהכרמל והמזפּה, ואין איש מבין ומעיין בדם ובספריהקדם כדמו לספק בזה, ולק המהעקשים ורקו מוח והרוואים בעינים עמומות יוכלו להכחיש זאת! — והנה בנוגע להמדרש "הנספח" שהביא חותני ז"ל בספרו הנ"ל (נד 12) ואשר הג' ב"ר בואל גם במכתבו: "אנה נמצא ואיה מקומו?" הני להודיך יקרי וידידי הצעיר, כי מלאחתי בסוף מדרש הנהומא, וזה נארה: "רשע בחייו כמה, מפני כבואה המה זוכהה ואינו מבדך ויזר אור, המה בוקעת ואינו מבדך מעריב ערבים, אוכל ובהה ואינו מבדך עליו, אבל המדוקים מצרפים על כל דבר ודבר פֿאַובליס ובארוס כבואים ובאומים וכו'" ע"כ. והמדרש הזה הוא באמת גם מהבודד בין המדרשים הנפלאים! ...

בידו לכתוב ענין נפלא אחד, אמר: "תקוּת תעוררני, כי מלאכתי זאת תרנין את
 לבו ותמצא הן בעיניו!" — אך לדאבון לבו לא זכה פֶּאָביוס, כי יקרא חותנו ז"ל
 בעצמו את חקירותיו הפילוסופיות על שמות גדולים וחקרי לב ומקורן
 והשתלשלותן ותוצאותן, אשר נקב הוא עד פנימיותן בספרו האחרון הנ"ל הנדפס
 כבר, ובחלק השני העומד ומוכן לדפוס, וכי יגיד דעתו ומשפטו על מפעלו זה,
 כי הפליא לעשות! — הוא היה חוקר ומעמיק בחיי הנפש ומהותה, סותר ובונה
 מגדלים וערים במדינות הרוחניות ולעצמו אחז תמיד בשיטת הפילוסוף העג'על
 לכל חוקותיה ומשפטיה כהחכם ר' נחמן קראכמאל ז"ל, אך בכל זאת השיג אותה
 והשתמש בה באופן אחר מאשר השתמשו בה החכמים הנאים אחריו וגם הרנ"ק
 ז"ל בעצמו. — חותנו ה' פֶּאָביוס לא שם גם הוא מעצור לרוח חקירתו ועורר כמה
 שאלות נוקבות עד תהום, והסותרות ומתנגדות לשיטת העג'על בכללה, והוא ערך
 אותן אח"כ לפני חותנו ז"ל, וגם באחרונה שאל אותו, איך יוכל להשלות נפשו,
 בתור חוקר גדול, ההולך נכחו מבלי כל סלף וסתר ומבלי כל פניה ונטיה והזיה
 על מעגלות חכמת הטבע לפי החקירות המחודשות, ולנשות אחרי שיטת העג'על,
 כרנ"ק ז"ל, אשר מת כבר בשנת 1840, מבלי ידעו או שמעו את דארווין והאָקָעל
 וכו' ומה גם המדעיים ודרכי החקירות שנתחדשו כחיים הזה? — ועזו ענהו ר'
 יצחק ז"ל את הדברים האלה, אשר העירו רגשי תמהון בלב פֶּאָביוס: "אמנם צדקת
 טאד בני יקר נפשי, אבל מה אעשה והנני זקנתי ובאתי בימים, ושיטת העג'על
 (כפי השגתי וע"פ הרמזים שכתבתי במכתבי האחרון) נזקנה אתי בכל ימות
 חיי, ואין בכחי וחפצי להפריד ממנה לעת זקנתי; וסוף סוף יש בה ובה ובה,
 ולא בצורת הגיונה שהיא רק דוגמא וסימן טובהק (שעמ"א) וכאשר אמרתי
 כבר קודם של אמת, שאין לזוז אותו ממקומו; ויש מקום נאמן ונכון
 בעיני (לפי דעתי הקלה) להתיאמה עם תולדות וחכמת הטבעיים החדשים וכו'
 וכו' — עכ"ל, ודפח"ה! —

בשנת 1877 בקש הרב הדין רצהמער במגדיבורג, מו"ל מביע "ליטעראַטור-
 בלאטט", את פֶּאָביוס, כי יואיל במוכו לכתוב בעד המביע שלו מאמר בקורת על
 מחברת חותנו ז"ל "בענעדיקט שפינאצא, זיינע לעהרען אונד זיין פֶּערהעלמניסס
 צום קריטיציסמוס" (של קאנט), אשר הוציא אז לאור. פֶּאָביוס אמנם לא השיב
 את בקשתו ריקם, וכתב מאמר בקורת גדול אשר הופיע לאור כעת החיא
 כהליטעראַטורבלאטט נומר 32, בהתייטת רק אות F... משמו, מאד התענג וגם
 השתומם ר' יצחק מיעזעס ז"ל בקראו את מאמר הבקרת הזה מאת סופר וכותב
 מסתתר, ויכתוב לחתנו כדברים האלה: "גרסה נפשי לתאבה, לדעת מי הוא
 הסופר הזה אשר העלים את שמו והזה תנא דמסייע שלי להוציא משפט צדק
 על מאמרי, ולהגן בעדי גם נגד שאלת החכם איבערוועג?" ה' פֶּאָביוס החריש
 ולא ענהו מאומה על מכתבו זה; אך אחרי ימים אחדים, השיג פֶּאָביוס עוד
 הפעם מכתב מטהאָרן, ובו כותב לו חותנו ז"ל כדברים האלה: "רבות השבתי
 לדעת, מי הוא המבקר הנאמן הזה החותם בשם הנעלם (אנאָניס) F...; אך
 באמת הלא הוא לא יוכל היות רק בני פֶּי בילע בעצמו, ויישר כחה, כי
 שברת את הלוחות משאלת איבערוועג, והיית למגן לי ולדעתי!" —

שתי פעמים בקר פֶּאביוס את חותנו ודודו ז"ל במהאָרן, ובהיותו שמה למר
לדעת, לכבד ולהוקיר את ידידי חותנו ז"ל האהובים, ובפרט את הרב הגאון הנודע
ר' הירש קאַללישער ז"ל ובנו ידידו וחביבו, החכם הבקי והריף כמו"ה לואיס
קאַללישער נ"י בעל מחבר ס' "קול יהודה" וכן גם את הרב דמא שם, החכם
הגדול בתורתו וחכמתו, ידידו הד"ר חיים אַפֿענעהיים נ"י, והפרנס דקהלה, איש טוב
ונאמן ודבוק מאח לחותנו ז"ל ה"ר נאַטהאַן לייזר נ"י, את ה"ר וואַלפּאָהן נ"י,
ר' שמחה האָראָוויטץ ז"ל ובנו הנחמד הד"ר הושע האָראָוויטץ ור' אהרן גיעלדויג'—
סקי ועוד, אשר כלם כבדו והעריצו את שם ר' יצחק מיעזעס ז"ל וזכרו היה יקר
להם תמיד. מלבד אחב"י כבדוהו והוקירוהו גם הנוצרים, תושבי עיר מהאָרן, אשר
ראו והכירו את גדול מעלתו בחכמה ובתבונה, והיה לגאון ולתפארת בעיני כל
יודעיו ומכירי שמו. הוא היה היהודי הראשון אשר נמנה לחבר כאגודת : "קאָפּער"
גיקוספֿעראַיין פֿיר קונסט אונד וויסענשאַפֿט, אשר יסודתה להפיץ חכמה ודעת
בין חבריה, ועל כל חבר וחבר להשטיע את דרשותיו בענינים מדעיים פעמים
אחדות בכל שנה ושנה. גם ר' יצחק מיעזעס ז"ל, ככל החברים, הרעיף לאנשי
האגודה הזאת דרשות יקרות ונחמדות, הבנויות על אדני החכמה והמדע (ולרוב
בענינים הנוגעים להיהדות, כמו בחכמת הקבלה, ואדות שטת שפינאָצא, לעססינג,
לייבניטץ, דוד שטרויסס ועוד) כמטר זרף ארץ. וכל שומעיו התענגו על דבריו,
כי בקסם על שפתו השכיל למשוך אחריו לבות כל השומעים ער כי כלם הידו
ואמרו בפה מלא, כי לו נאוו תהלה! באמת נפלא מאד הדבר אשר דרשותיו
מצאו תמיד חן בעיני חברי האגודה הזאת, אחרי כי לא הסכין להציע לפניו מקודם
את הענין, אשר עליו היה נכון לשאת מדברותיו, רק בלי הכנה קודמת, עלה
על כמת המטיפים ופתח פיו בחכמה ואמרתו הצרופה כמל נוזלת מפיו, וכקורא
מתוך הספר בשפה ברורה ונעימה היו תמיד אמרותיו שגורות בפיו. — כל דרשותיו
המדעיות נדפסו בעתן בהמכ"ע אשר יצאו אז לאור שמה, ואחדות יצאו לאור גם
בחברות מיוחדות לעצמן, וגם חתנו ה' פֶּאביוס בעצמו הוציא לאור דרישה אחת
הנפלאה בתוכנה וצורתה, ב"המכ"ע להפילוסופיא המדויקת" (צייטשריפֿט פֿיר עק'
סאקטע פהילאָזאָפּהיע, VIII באנד) בשנת 1869 (וכמבואר בהערה בספרו "קורות
הפילוסופיא החדשה" דף 156), והיא ראויה באמת להעתיקה לשפת קדשנו
ולחביבה מנחה לקהל הקוראים העברים בכלי מהור קדש לד'. —

ר' יצחק מיעזעס היה גם חריף ובקי גדול בכל חרדי התורה שבנע"ם, והחכם
ר' שלמה מיעזעס ז"ל סיפר לבנו פֶּאביוס, כי בלמדו אתו יחדו עם הגאונים בעלי
"מפרשי הים" ורוב מק"ק גריידיטץ ז"ל בחדר הישיבה בלבוב, היה הוא הגדול
מהם כחריפותו ובקיאותו, ואין דומה לו אז מכל בני גילו! —
בעת אשר מת הרב מכת הישנים בבערלין ופרנס' העדה משם (ורובם מכת
המתקנים החדשים) רצו לקבל לרב העדה את הד"ר גיינער, עלה אז בדעת ר' יצחק
ז"ל לשאול את פי הרב הגדול שי"ר ז"ל בפראג עם מכתבו, אם לא יתרצה בכבודו
ושובו, להמליץ עליו לפני ראשי הקהלה בבערלין, לבחור בו למלא מקום הרב הישן
המנוח ז"ל? אם כי מעולם לא חשב כזאת לקבל עליו משרת רב או דרשן; וע"ז
השיב לו הרב הג' שי"ר ז"ל תיכף ומיד, כי ראוי והגון הוא לאותה אצטלא ועמרת

הרבנות הולמתו, לעמוד לשרת בקדש למלא את מקום הנחסר, ולאות על דבריו שלח לו מכתב-תעודה (ראבבני-ער-דיפלאם), המעיד על כשרונותיו העצומים וידעותיו הרבות בתורת וחכמת ישראל ובכל ענפי החכמות והמדעים וגם בשאר ליטונות וספרות; והנני מעתיק פה את מכתבו זה לעיני הקוראים מלה במלה ככתבו וכלשונו בשפת אשכנז:

Zeugniß

Daß der Vorzeiger dieses, Herr Isaaß Wieses aus Krafau mir persönlich als ein jüdischer gelehrter Theolog bekannt sei, der in den biblischen, talmudischen und jüdischen Gesetzescodizen, und überhaupt in der jüdischen Literatur sehr bewandert ist, und auch dazu die gehörige Bildung in andern Wissenschaften und Literaturen besitzt, so daß er als Rabbiner für jede noch so bedeutende israelitische Kultusgemeinde höchst geeignet ist, bezeugt der Gefertigte mit Vergnügen.

Brag, am 3. Juni 1861.

Salomon L. Rapoport
Erster Rabbiner zu Prag.

Vom k. k. St. Bezirksgericht der Alt- u. Neustadt Prag, wird hiermit bestätigt, daß sich Herr Salomon L. Rapoport, erster Rabbiner zu Prag, zu dem Inhalte dieses Zeugnißes, so wie zu seiner Namens-Unterschrift bekannt hat.

Brag, den 4. Juni 1861.

(Unterschrift und Siegel des Bezirks-Gerichtsrath.)

גם עוד בשנת 1850 כתב לו הרב שי"ר ז"ל מכתב תעודה כזה, המגיד מקצת שבהו ותהלתו בפניו, ואנכי לא אדע לאיזה תכלית שלח לו אז "תעודת רבנות" אחרי אשר לא עלתה מימיו על דעתו להעמיס על שכמו עול כבוד כזה; ויען כי מאד נעימים עלי דבריו הרב שי"ר ז"ל הנאמרים בשעתם על הח' ר"י מיעזים ז"ל, לכן אעתיק גם אותו פה במקום הראוי לו ככתבו וכלשונו:

Zeugniß

Der Vorzeiger dieses, Herr Isaaß Wieses aus Krafau, ist mir durch öftere literarische Unterhaltungen, die ich mit ihm persönlich gepflogen, als einer der ersten Gelehrten in der ganzen jüdischen wissenschaftlich-religiösen Literatur bekannt. Auch seine gedruckten Werke bezeugen hinreichend sowohl seine philosophische als literarische Kenntnisse. In den mündlichen Gesprächen mit ihm aber, überzeugt man sich leicht, auch von seiner Fähigkeit, Vorträge oder Vorlesungen vor der Jugend in klarer fließender Rede zu halten.

Und da dieser hochgelehrte und hochgebildete Mann, auch einen sehr religiösen und moralischen Lebenswandel führt, so ertheile ich ihm mit vielem Vergnügen gegenwärtiges Zeugniß, über alle seine befagten löblichen Eigenschaften.

Prag den 26 August 1850.

Salomon T. Kapoport
Erster Rabbiner zu Prag.

בשנת תרכ"ח כתב ר' יצחק מיעזעס ז"ל מכתב גדול לידו ר' נפתלי קעללער ז"ל אדות פמירת ידידו הנכבד ר' פנחס מענדיל היילפרין ז"ל, אשר בו הציב ציון לנפשו ומפאר ומשבח מאד את החכם הגדול הזה. מכתבו זה נדפס במכ"ע שלו "הזכורים" חלק א' משנה היא. —

עם הרב החכם הגדול ד"ר זכריה פֶּרֶאָנְקֶל ז"ל נתודע רי"ם ז"ל בערך שנת תק"ץ, ובאופן הזה: בנסיעתו אז חזרה מהשוק בלייפציג לביתו לקראקא בדרך דרעזדען בערב שבת, לא היה עוד עת לבוא ולהגיע לביתו קודם שבת, ולכן נאלץ להתמטמה שם בהעיר דרעזדען בכל יום השבת, ולמען מצוא מקום מנוחה ונופש, סר לבית מלון עברי אחד לגיח שמה עד מוצאי שבת. השבת ההוא היה שבת הגדול. בבקר אחרי התפלה שאל ר' יצחק את בעל בית המלון, אם הרב דמתא יחזיק במנהג אבותיו לדרוש בשבת הגדול ברבים, והוא השיב לו כי לפי אשר שמע בביה"כ בשעת התפלה, לא ידרוש הרב הדי"ר פֶּרֶאָנְקֶל בביה"כ, יען כי חש הוא בראשו, ויאבה להמעיט צער ההליכה, רק בביתו יקדמו ראשי הצבור ויחמיו את פניו, להתפלל שמה תפלת המנחה ולשמעו אה"כ את דרשתו אשר יטיף כפעם בפעם. כשמוע זאת ה"ר יצחק מיעזעס חש פיד אחד הצהרים לבית הרב הנ"ל, ובכואו עמד בשעת דוחקא דכלה כעני בפתח, איך איש שואל בשלומו ואיך מי קובע לו מקום פנוי לתפלה ולשמעות הדרשה! ויהי בעלות אה"כ הדרוש על הבמה אשר הקימו שם עבורו לפי שעה, והתחיל דרשתו בעניני דיומא בקול נמוך וחלש מאד, אשר אי אפשר היה לו לר' יצחק ז"ל לשמוע את פה המדבר מרחוק, נגש בחזקה לאט לאט למקום הקרוב לשמוע וסמוך להאנשים המכובדים העומדים סביב הדרוש. בין הנאספים נמצאו אז מקהלת דרעזדען איזה אנשים מכובדים מיחדי סגולה ושידדי הרור הישן, למדנים מופלגים וישישים בשנים ובחכמה, המפורסמים בידיעתם הרחבה בגפ"ת ושו"ת, ומהם גם איזה חריפים בפלפולים ושואלים ודורשים תמיד בהלכה ואגדה, ואנשי קדש כאלה היו אבני מכשול לכל רב צעיר הדרוש בהלכה בפומבי ביומא טבא כזה! אך לא בן בימינו אלה, היום לא נמצא עוד בעונינו אף אחד בעיר הזאת מערך ויקר החכמים הנזכרים, וזה הפרש היוצא מכלל הרבנים החדשים, האחד המיוחד בגדולתו ובקיאותו הנפלאה בכל מקצועות התורה שבכתב ושבעל פה, האיש הנאמן לאלהיו, לתורתו ולעמו, הרב המאוהב, הדי"ר בנימין זאב לאנדווא ז"ל אב"ד דשם, גם הוא כבר נאסף אל עמיו בשנת תרמ"ז, ואיך שני לו עד היום הזה למלאות את מקומו כראוי! — הלומדים האלו התחילו לפלפל ולהתוכח ולהתנגד ל"החדושים" אשר המציא הדרוש הנ"ל בכרתו, ובשו"ת שונות

ניווערזיטאָט ר' שלמה קאללישער נ"י, אשר בא לתכלית זו מבערלין למהאָרן, ואביו הנכבד המאוה"ג מוהר"ר יהודה לייב קאללישער נ"י (בן הרב הגאון המפורסם ר' צבי קאללישער ז"ל) קול נהי, בדברים המראים לדעת את החסרון העצום במות החכם היקר הזה. העדה מצדה עשתה גם היא ציון לזכרונו היקר להם, בהקימה על מכספה מצבת אבן יקרה על קברו, ואף גם זאת כי ישיפו הרבנים והמטיפים על פיה דרשות נכבדות ויעשו אזכרות לנשמת הגבר המורס מעם הזה על קברו בכל יום מותו מדי שנה בשנה. על האדם הגדול הזה יוכלו גאליציען, ארץ מולדתו, בכלל, וקראקא עיר מגורו כפרט להתפאר באמת! —
על מצבתו חרת ה' פֿאַביוס חתנו הטורים האלה:

עֲזָבְנוּ הַדְּגוּל מִרְבֵּבָה,
כָּנַר אֱלֹהִים זֹרְחָה,
נִשְׁמָתוֹ מְרוֹם שָׁבָה,
וְאַנְחָנוּ נִלְדָּ שְׁחָה,
כָּל מִדּוֹת חֲכָמִים,
כְּתָמָם בּוֹ נִמְצָאִים,
לֹא הִסִּיר לְעוֹלָמִים,
אֶהְבֵּת תּוֹרָה וּמִדְּעִים,
וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחָה,
צָרְחָה עָלָיו הָרוּחַ,
וַיִּפְגַּע בְּמִקּוֹם הַתְּבוּנָה,
וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ,
כְּבֵית־אֵל הָאֱמוּנָה,
וַיִּקְרָאֵהוּ יִצְפָּנֵת פִּעֲנָח,
וַיִּצְנַף תְּפִאֲרֵת לְכַבּוֹדוֹ,
לְזַכְרוֹן בְּסֵפֶר יִחָק;
טוֹבוֹ וְחִסְדּוֹ מֵעוֹדוֹ,
וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יִצְחָק.

בדרך אנכי הנני להביא פה גם שלשה גורגרים משיחות חולין הצריכות למוד של ת"ח הזה, בתקותי כי יפיקו רצון מאת הקוראים:
(א) בפסוק: ואברהם זקן בא בימים, דורשים במ"ר שם: "יש זקן שבא בימים ויש זקן שאינו בא בימים"; פירושו הוא: שלדעת חז"ל אברהם אבינו עה"ש היה זקן באמת כפי אומרים ז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה (קידושין ל"ב), כי הוא

לא עמד כבוד סיד בחכמתו ולהוציא כל חדש ומחדש בילדי יום יום ובצעד קדימה (פארטשריטט) מפני הישן והנתישן בימים עברו, אך כמעין המתגבר הלך קדימה עם הימים המתחדשים לבקרים ועם הצעד הזמני ודרכי הירישה המתנוססת בדור דור ודורשיו, וזה הוא הזקן האמתי ההולך עם הימים (ורצננו: ער גינג מיט דען טאגען, ד. ה. ער שריטט מיט דער צייט פארט)!

ב) לפי ההגדרה המקובלת, היה המחבר של תפלת אבינו מלכנו התנא רבי עקיבא, ולמה? לפי שהוא היה המורד המפורסם במלכות רומי, ופתגמו ראוי לו ולזכרונו: "אין לנו מלך אלא אתה!"

ג) באבות פרק ה' נאמר: איזה דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וכו' ר' שמעון אומר הלזה ואינו משלם, שנאמר לזה רשע ולא ישלם; וכונתם ז"ל לפי דעת החכם הנ"ל: הלזה בכונה ובטח שבה תחלה בשעת הלואתו, שלא ישלם אח"כ, ולפי"ז הוא עין רעה ורשע הוא! ולפח"ח. —

* * *

בטרם אפרד מאתכם קוראים אהובים הנני להביא לכם מנחה יקרה, היא הישרה אשר שר נושא התולדה הזאת החכם פאביוס ליוס מלאת לו ששים וחמש שנה לימי חייו, כדרכו לעשות מימים ימימה.

עוֹלָם הַשָּׁקֶר.

הַנְּנִי צוֹפֶה עַל מַעֲשֵׂי הַדּוֹר,
הַמִּתְפָּאֵר בְּהַשְׁבֵּל וְיָדוּעַ, הוֹדֵךְ וְאֹר,
וּמְכַנֶּה בְּשֵׁם: "צוֹעֵד קְדִימָה וְנֹאֵר!"
אָדָם מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שָׁקֶר!

(משלי כ"ה י"ד).

הַתְּבוֹנְנֵתִי עַל הַמְּחֹזֶה, הַהַשְׁפֵּלָה הַמִּפְאָרָה,
וְהַשְׁתוּמְמֵתִי עַל הַעֲלִילָה, וְדַרְבֵּי נִסְתָּרָה,
כִּי נָחְלוּ שָׁקֶר, וְהָאֱמֶת נֶעְדְּרָה,
וְשָׁנְאֵתִי כָּל אֹרֶחַ שָׁקֶר!

(סהלים ק"ט ק"ח).

אִם שְׂרִידִים נִמְצְאוּ, פְּלִיטַת נְבוֹנִים,
אֲנִשִּׁי אֱמֶת וְתוֹשִׁיָה, אֱלֹהֵי הַבּוֹנִים,
אֲשֶׁר הֵמָּה רוּחַ הַחַיָּה בְּאוֹפְנִים —
וְאֵל יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי שָׁקֶר!

(שמות ה' ט')

אך מאד מצער מספר האחרונים,
וכמר מדלי גחשבו נגד ההמונים,
אשר אחרי לבבם ועיניהם זונים,
ולמדו לשונם דבר-שקר!

(יחז"ל ט' ד').

אם הארץ תחנה תחת יושביה,
צדק ומשפט לא חצבו עמודיה,
אז ההשפלה כוזבה, תשחית דרכיה,
הרה עמל וילד שקר!

(ההלים ז' ט"ו).

אנשי החסד נאספו, פסו אמונים,
שוחרי מדע וחכמה בצרה נתונים,
העשיר יענה עזות לקול תחנונים,
וימינו ימין שקר!

(ההלים קמ"ד ח').

השלוים ושאננים כפירי לב ואכזרים,
מדשני ענג וחומדי חיי בשרים,
וישרי רוח רעבים ובלחם גשפרים,
כי לנדיב שפת שקר!

(משלי ז' י"ז).

והאיתנים השורים, ורוזנים שוכני ארמונים,
תחת להקל משאת עם המתאוננים,
במקל חובלים וסיפו מכאוב ריגונים,
כי-שקר תרמיתם!

(ההלים קי"ט קי"ח).

בצאת הגדודים אל שדה-קטל,
וסבל המערכה קשה, כבד הנטל,

שְׁלוֹם יִדְבְּרוּ, וְאִמְרָתֶם תִּזְלַח בְּפִיל,
וְשִׁקְר וְדַפּוּנֵי!

(הסלים ק"ט ס"ו).

לְפִתַח חֲרָצְבוֹת רָשָׁע יִחְלְצוּ חוֹשִׁים,
אֲנִיּוֹת שֵׁם יִחְלְכוּן לְאָרֶץ הַכּוֹשִׁים,
וְעַל נְפִי אַחִיקָם לְמַעַנְיָתֶם חוֹרְשִׁים,
שִׁפְתוֹתֵיהֶם דִּבְרוּ שִׁקְר!

(יבטיה ט"ט ג').

נִקְתָּם עֵוֹן הַדּוֹר עַל הַלּוֹחֹת,
מִתְהוֹלֵל וּמִשְׁתוֹלֵל בְּרָעוֹת רוּחַ וּמַדְוֹחֹת,
וְיִשִּׁית אִיבָה בֵּין עַמִּים וּמִשְׁפָּחוֹת,
לְחַבֵּל עַנְוִים בְּאִמְרֵי שִׁקְר.

(ישעיה ל"ב ז').

וְאַלֶּה הַכֹּהֲנִים הַמִּתְקַדְּשִׁים נַחֵשׁ יִנְחֹשׁוּ,
רְחוּקִים מִצְדָּקָה וּבְאֵלֵהוּ הֵאֱמַת יִכְחֹשׁוּ,
פִּיהֶם כְּזָב וּמְרֻמָּה וְאָוֶן יִרְחֹשׁוּ,
קָמוּ עַדֵי שִׁקְר!

(הסלים כ"ז י"ג).

כָּל אָדָם כְּזָב, לֹא יִתְבוֹשְׁשׁוּ,
כִּי יִשְׂאוּ נָשִׁים, הַנְּדָה יִרְכֹּשׁוּ,
יִשְׁתַּחֲווּ לְעַגְל זָהָב, לֹא יִתְקַדְּשׁוּ,
שִׁקְר חֲחֹן וְהָבֵל הִיפִי!

(משלי ל"א ג').

וְאִסְפְּסוּף בּוֹתְבֵי עֵמֶל וּמַגִּידֵי תְדָשׁוֹת,
יְדֵי עַרְוִמִּים לְכָל חֶפְצֵן גְּדָרְשׁוֹת,
קִסְתֵי רַמְיָה בְּנִדָם לְצוֹדֵד גְּפִישׁוֹת,
שִׁקְר סוֹפְרִים!

(ירמיה ח' ח').

מִהֲלֵל אוּ מִקַּלְל פְּלוֹנֵי הַסּוֹפֵר.
וְלִנְפֹשׁ הַרוֹדֵף שְׁלֹמוֹנִים וְנִתַּן כְּפָר,
וְגִבּוֹר לְשׁוֹנוֹ וְרוּם קוֹלוֹ כִּשְׁוֹפֵר.
וְנִפְיָה כְּזָבִים עַד שְׂקָר!

(מגילת ו' י"ט).

וּמִי יַעֲמֹד בְּסוֹד הַשְּׁוֹנִים הַנְּפִלְאִים.
וְגִבּוֹן הַרְבֵּי הַמּוֹרִים בְּמוֹשֵׁב הַמַּדְעִים.
וְהַבּוֹנָה וְהַסּוֹתֵר בְּעַדֵי זֹמְמִין נִשְׁמָעִים.
וְנִתְעוּ אֶת עַמִּי בְּשִׁקְרֵיהֶם?

(ירמיהו כ"ג ל"ב).

בְּשֵׁם הַחֲקִירָה וְהַכְּפִירָה הוֹרֵשׁ פְּלוֹנֵי.
בְּשֵׁם הַאֲמוּנָה יִתְקַנֵּא מוֹרֵה אֱלֹמוֹנֵי.
וְשָׁמְעוּ גַם הַמּוֹרִים בְּשִׁבְתַּת תַּחֲבֻמוֹנֵי.
וְאוּלָּם טוֹפְלֵי שְׂקָר!

(איוב י"ג ד').

וְהִנֵּה וַיִּפְלֵא הַדְּבָר לְאֵזֶן שׁוֹמְעֵת.
מִי יַצְדִּיק בְּמִשְׁפָּטוֹ וַיַּחֲזֶה דַעַת.
לְמִי תִיִּתְרוֹן וְלְמִי תַחֲסֵרוֹן וּמְגִרַעַת.
וְנִבְיָא מוֹרֵה שְׂקָר?

(ישעיהו ע' ד').

וְרֵאוּ אֶת עֲמָלֵנוּ אֱלֹהֵי הַבְּנִים.
יִפְנוּ לְלִמּוּדֵם עֵרְפָה וְלֹא פָנִים.
יִצְחָקוּ הַנְּעָרִים. תִּפְצֵי קִרְבוֹת וּמַדְנִים.
וְשִׁקְרֵי גִחְלוּ!

(ירמיהו י"ז י"ט).

וְעַם עוֹלָם אֲשֶׁר רַחַם אֲרַחֲמֶהוּ.
מִבֵּית וּמְחוּץ גִּזְרֵל מֵרַחֵק תִּלְקַחֵהוּ.

וּמִבְּלִי הַדַּעַת לֹא יִשְׁכַּח יְדִיהֶי
וּמִכֶּסֶה שְׁנֵאָה שִׁפְתֵי־שֹׁקֵר.

(משלי י"ח)

מֵאֲשֶׁרֵינוּ וּמִתְעֵיו שַׁחַת הַסֵּטִים יַעֲמִיקוּ
עִם הַפְּלֹאוֹת מֵאוֹצַר תּוֹרַתוֹ יִרְחִיקוּ
וּזְמוֹת זֶר בְּכֶרֶם יִשְׂרָאֵל יַעֲתִיקוּ
הַלֵּךְ רוּחַ וְשֹׁקֵר!

(מוכח ב' י"ח)

גְּדוֹל מִנְּשֵׂא עֵינֵי הַחַדָּשִׁים וְהַבְּנִים,
וּפְצָעֵי אֲהַבְתֶּם לְבַיִת יִשְׂרָאֵל נְאֻמִּים,
כָּל מַעֲשֵׂיהֶם מִקְלָקְלִים וְלֹא בְּמִתְקָנִים,
כָּלוּ עֲשֵׂה שֹׁקֵר!

(ירמיה ו' י"ג)

וְחוֹטְאִים בְּגַפְּשׁוֹתֶם הַתּוֹעִים מִדֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל
לְהִשְׁכִּיחַ אֶת־עַמִּי סְגֵלֶת תִּפְאָרְהָ,
שִׁפְתַי כְּלִילֵת יָפִי בְּקִדְּשׁ נְאֻדָּרְהָ
יִסְכַּר פִּי דוֹבְרֵי שֹׁקֵר!

(תהלים ס"ג י"ב)

מֵאֲהַבֵּת זָרוִים זְכוֹרֹנוֹת קְדוּמִים גָּטְשׁוּ
מִמִּשְׁפְּנוֹת יַעֲקֹב רִגְלֵי מִבְּשַׁר גְּרָשׁוּ
וּמִכָּל תִּקְוָה לְצִיּוֹן גִּשְׁקָפָה נְאֻשׁוּ
שֹׁקֵר הַנְּבִיאִים גְּבֹאִים!

(ירמיה י"ד י"ג)

עוֹד הַפַּעַם אוֹסִיף וְאֶעֱמִיק שְׁאֵלָה:
אֵיךְ הָאוֹת וְהַמוֹפֵת מִיְסוֹד הַמַּעֲלָה
אֵיךְ מְקוֹם בִּינָה וְהַדוֹר הַמַּעֲלָה? —
הַקּוֹסְמִים חֲזוּ שֹׁקֵר!

(זכריה י" ב')

הַשְּׂבָלָה בְּזִבְחָהּ הָיָא, וּבְגִדְרָהּ דְּחַוְיָהּ,
מִשׁוֹבָה נִצְחָת, סוֹרֶרֶת הִיא וְהוֹמָיָהּ,
אִין אָמְתָּ, וְחֻכְמַת הַמְּסִבִּין בְּזוּיָהּ,
וְטַפְרוּ עָלַי שְׂקָר!

(ההללס קי"ע סי"ט).

לייפציג, 31 אָקטאָבער 1889.

* * *

הן אלה קצרות תולדות וקורות ימי חיי החכם הגדול, רב הפעלים, כמוהר"ר פֿאביוס מיעזעס נ"י, ותולדות איזה מידידיו ומכיריו החכמים, החיים והמתים, התפתחותם ופעולתם בעמם וספרותו, אשר אספתי וכתבתי למלאות רצון והפץ אוהבי המחבר המשכילים, אשר פעמים לא מעטות הפצירו בו לכתוב את תולדותיו על ספר — כאמור במבוא להתולדה. — וד' יברך את גבר תהלתנו הזה, יאריך ימים, יוסיף לו שנות חיים, ישמרהו ויסעדהו בימי זקנה ושיבה, יאזרהו חיל ועצמה וירבה כבוד ביתו, למען ירבה לעבוד עבודת הקודש, להוציא לאור את החלק השני וגם את החלק השלישי מספרו הפילוסופי האחרון ואת שאר ספריו השמורים אתו באמתחת כתביו, ולעשות ולפעול עוד להלאה לטובת הספרות העלובה, להגדיל תורה ולהאדיר חכמה ותושייה כיד חכמתו הטובה עליו. —

קראקא, בירח טבת שנת תר"ן לפ"ק.

B

904.

Sabius Mieses.

Eine biographische Skizze

von

Israel Günzig.

Separatabdruck aus dem Jahrbuche „Magazin für hebräische Literatur und Wissenschaft“, edit von Eijig Gräber.

Prakan,

Druck von Josef Fischer (Grodgasse Nr. 62.)

1890.